

Szervezeti, ügyrendi és olvasószolgálati szabályzatok a kiegyezéstől az első világháború végéig 1867—1918

FARKAS LÁSZLÓ

I. Az 1866. évi olvasótermi szabályok

A Széchényi Könyvtár jelenleg is használatban levő 80 személyes ún. nagy olvasóterme 1866. június 4-én nyílt meg az olvasóközönség számára.¹ Az olvasóterem használati szabályzata 1866. május 29-én készült el.² Az OSZK irattárában levő fogalmazványból nem állapítható meg, hogy a szabályzatot ki készítette, mert a fogalmazványon nincs aláírás. Kétségtelenül megállapítható viszont az, hogy a szabályzat készítője felhasználta a szövegezésnél a Budapesti Egyetemi Könyvtár abban az időben érvényben volt olvasótermi szabályait, valamint a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának szabályzatát is. Mindkettőnek egy-egy fogalmazványi példánya csatolva van a Széchényi Könyvtár irattárában levő ügyirathoz.

Az 1866-ban készült olvasótermi szabályzatnak egy, 46×42 cm nagyságú pergamenpapírra írt, viaszpecséttel és eredeti aláírásokkal (KUBINYI Ágoston múzeumi igazgató és MÁTRAY Gábor könyvtárőr) ellátott tisztázati példánya máig is megvan az OSZK irattárának 1889. évi csomójában, 118/1889 szám alatt. Feltehetőleg ugyanilyen példány volt annak idején az olvasóteremben is kifüggesztve. Az irattári példány hátlapján, az iktatószám alatt a következő tárgy megjelölés olvasható: „Az olvasóterem régi Szabályzata”.

A szabályzat címe: *Olvasóteremi Szabályok* a magyar nemzeti Múzeum Széchényi-országos könyvtárában. Összesen tizenkét paragrafusból áll; a teljes szöveg érdemes a közlésre:

1. §. A könyvtári olvasóterem naponként 9 órától kezdve 2-ig áll nyitva.

Ünnep- és vasárnapokon, a farsangi három utósó (sic!) napon és utána következő hamvazószerdán, nagyhéten húsvétkeddig bezárolag, Ó Felsége születése- és nevenapján, úgy egyéb országos ünnepek és ősszel a poroztatási hat hét alkalmával az olvasóterem zárva marad, valamint halottak napján is.

2. §. Az olvasóterem látogatói a felügyelő hivatalnok által kijelölt ülőhelyeket foglalják el, kitől az olvasás végett ohajtott munkát külön térítvény mellett veszik át.

3. §. Csupán mulattató könyvek és kéziratok csak tudományos czélból ohajtott áttekintés végett adatnak ki.

4. §. A jegyzések tételére kívántató papirost, íróni s tollat mindenki köteles magával hozni.

5. §. Az olvasásra átvett nyomtatványok és kéziratok használata közben a legnagyobb tisztaság ajánlatik.

1. FERENCZYNÉ WENDELIN Lídia: *Az OSZK olvasószolgálatának története 1802—1919.* = *Az OSZK Évkönyve* 1963—1964. 210. és köv. l.

2. OSZK Irattár: 27/1866. sz. ügyirat

Mindenkitől megkívántatik tehát, hogy a használt könyvtári tárgyakkal minél óvatosabban bánják, — azokat be ne mocskolja, meg ne szakgassa, — reájok sem tintával, sem írónal bármínemű jegyeket és javításokat ne írjon, tintafoltokat ne ejtse, a könyvek és kéziratok lapjait kényelmesb használat végett be ne hajtogassa, vagy össze ne gyűrje.

6. §. A viasszal vagy pedig olajjal beitatott s az illető könyvekre vagy pedig kéziratokra fektetett papíron át eszközendő bármínemű lerajzolás, — nemkülönbén a kivonatok és jegyzetek tétele végett használandó s magukra az illető könyvekre és kéziratokra fektetett papíron történő írás, akár tintával, akár írónal szigorúan tiltatik.

7. §. Ha az olvasóterem vendége az ottani bútorokon és valamely általa használt könyvtári tárgyon oly sérelmet ejtene, mely ennek becsét csökkentené, annak teljes megtérítésére köteleztetik: különben a könyvtár további használhatóságát nem élvezheti.

8. §. Használat után, és a teremből eltávozáskor mindenki köteleztetik a használt tárgyakat személyesen visszaadni a felügyelő könyvtári hivatalnoknak.

9. §. Az olvasóteremben a legnagyobb csend követeltetik, s ennél fogva a fenhangon (sic!) szólás és beszélgetés meg nem engedhető.

10. §. Átalán véve a művelt társaságokban megkívántató illem megtartása az olvasóterem vendégeitől is megváratik.

11. §. Mindenki kértetik, hogy a mások által használt és netalán az asztalokon fekke maradt, vagy pedig a könyvszekrényekben álló könyvekhez és irományokhoz a felügyelő könyvtári tisztviselők beegyezése (sic!) nélkül ne nyúljon, — valamint hogy a könyvtári termekbe a könyvtári tisztviselő nélkül be ne menjen.

12. §. Felső ruhával, köpönyeggel, bottal, esernyővel, az olvasóterembe lépni nem szabad.

Azoknak elhelyezésére az előteremben létező fogasok szolgálnak.”

Eltételezve a stílus régiességétől, ennél jobbat, tömörebbet és teljesebbet ma sem lehetne kitalálni. Mint ebből a szabályzatból is látható, megnyitása idején az olvasóterem általában hétköznapiokon, 9 órától délután 2 óráig volt nyitva. Különös figyelmet érdemel a szabályzat 3. §-a, mely a Széchényi könyvtár nemzeti könyvtári jellegének megfelelően félreérthetetlenül megállapítja, hogy az olvasóterem pusztán szórakoztató jellegű olvasás céljára nem vehető igénybe. Igen figyelemre méltóak a szabályzatnak a könyvtári állomány fokozott védelmét célzó (5., 6. és 7. §§), valamint a kutatómunka zavartalanosságának biztosítására szolgáló (9. és 10. §§) rendelkezései is.

Ez a szabályzat — mint az egyébként címéből is következik — csak a helyben olvasás szabályait foglalta magában, és nem tartalmazott rendelkezéseket a könyvtár állományába tartozó dokumentumok kölcsönzésére vonatkozóan. E tekintetben a Helytartótanács 1859-ben kiadott német nyelvű múzeumi utasításai voltak irányadók egészen az 1889. évi múzeumi szervezeti és szolgálati szabályzat, illetve az annak alapján kiadott könyvtári ügyrend életbelépéséig;³ ezekről a későbbiekben még részletesen szó lesz.

A kölcsönzés terén kialakult gyakorlatról egyébként tájékoztatást nyújt az az írásbeli összeállítás, amit 1885. május 29-én készített MAJLÁTH Béla könyvtárőr a múzeum igazgatója számára, s ami „A Széchényi országos könyvtár szervezetére és kezelésére vonatkozó adatokat” tartalmazza.⁴

Ennek az összeállításnak a 10. pontjában „Könyvek kikölcsönzése” címszó alatt a következők olvashatók:

„Rendszerint csak egyetemi tanároknak és a M. T. Akadémia tagjainak kölcsönözhetnek ki könyvek házi használatra; kivételesen oly más állású egyéneknek is, kiknek állása és személye elegendő garanciát nyújt. A könyvek pénzbeli biztosíték nélkül adatnak ki.

3. FERENCZYNÉ WENDELIN Lídia: id. tanulmány

4. OSZK Irattár: 97/1885. sz. ügyirat.

Vidékre csak könyvtáraknak és iskoláknak, külföldre csupán nagyobb közkönyvtáraknak adatnak könyvek kölesön.

Unicumok, cimeliák, incunabulumok, kéziratok és oklevelek magán egyéneknek soha sem adatnak ki.”

Ugyanebben az összeállításban részletesen le van írva az olvasóterem használatának módja is a 9. pontban „A könyvtár látogatása” címszó alatt:

„A könyvtár olvasótermét, mely hétköznapokon d. e. 9 – 1 óráig van nyitva, az egyetemi és műegyetemi polgárokon kívül (kiknek első sorban szánva van) minden tisztességes viseletű és öltözötű egyén látogathatja. A középiskolák növendékei nem bocsáttatnak be.

Az olvasó belépése előtt átadja felsőruháját és kalapját az ajtó előtt álló őrkatónának; ettől „kérőlapot” kap, melyre a kívánt könyvek címét, továbbá saját nevét, állását és lakását az olvasóteremben rájegyzi, azután átadja a szolgának, aki kézbesíti neki a könyveket, a kérőlapot pedig az olvasóteremben felügyelő segédőrnek adja át. Ehhez fordul az olvasó, midőn távozni akar, átadja neki a használt könyveket, és visszakapja tőle a kérőlapot, melyet az őrség a könyvtár bélyegével megbélyegez, jelélül annak, hogy az olvasó hiány nélkül adta vissza a könyveket. A megbélyegzett kérőlapot az olvasó átadja az őrkatónának, és visszakapja a ruhatárba adott ruhadarabokat.

Olvasásra csakis tudományos munkák adatnak; szépirodalmi művek és hírlapok csupán azon esetben, ha az illető ki tudja mutatni, hogy nem szórakozás végett, hanem komoly tanulmány céljából kívánja olvasni.

A búvárkodó tudósok számára külön dolgozóterem van berendezve.

A könyvtár olvasóterme július és augusztus havában – a nagy tisztogatás és porolás miatt – zárva van; azonban tudós kutatók ezen idő alatt is használhatják a könyvtárt.”

Kitűnik ebből az iratból az is, hogy a könyvtár olvasóterme 1885-ben – az 1866. évi „Olvasóteremi Szabályok”-tól eltérően már csak de. 9-től 1 óráig volt nyitva.

Az 1866. évi olvasótermi szabályzatnak azt a rendelkezését, hogy „csupán mulattató könyvek és kéziratok csak tudományos célból óhajtott áttekintés végett” adhatók ki (3. §), úgy látszik, szigorúan megtartották, sőt a gyakorlatban kiterjesztették a hírlapokra is. Erre utal a most tárgyalt 1885. évi összeállításnak előbb idézett 9. pontja. A tudományos munkák számára viszont igyekezett a könyvtár kedvezményeket biztosítani. „A búvárkodó tudósok számára külön olvasóterem van berendezve” – olvashatjuk ebben az 1885-ből származó adat-összeállításban. És ugyanott olvasható az is, hogy tudós kutatók a könyvtárt a kéthónapos nyári – tisztogatási – szünetben is használhatták.

A Széchényi Könyvtár tudományos jellegét egyébként már Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter is nyomatékosan hangsúlyozta 1868. december 18-i kelettel a múzeum igazgatóságához intézett 21.205/1868 Vkm. számú utasításában.⁵ Ez az utasítás tulajdonképpen a könyvtár 1868-ban elrendelt újjárendezésének, s ennek során a müncheni szakrendszer mikénti alkalmazásának részletes szabályait tartalmazta, ezzel kapcsolatban azonban több ügyrendi, sőt szervezeti intézkedést is tett.

Alapvető rendelkezése az volt ennek a miniszteri utasításnak, hogy a könyveket az ún. müncheni rendszer megfelelő alkalmazásával („a bajor kir. udv. és állami könyvtárban életbeléptetett tervnek viszonyainkhoz képest célszerűnek talált megszorításával”) 12 főosztály, de csak 111 alszak szerint kell rendezni és

5. OSZK Irattár: 3/1869. sz. ügyirat.

felállítani. A végrehajtás módját az utasítás a továbbiakban részletesen szabályozta. Számolt azzal is, hogy a rendezés, illetve átrendezés tartama alatt az olvasótermet egy időre be kell zárni, de kimondta azt is, hogy „mihelyt csak egy szak is véglegesen felállítva leend, az olvasda ismét meg fog nyílhatni.”

Ez a hatalmas rendezési munka, a külön ezzel a feladattal megbízott könyvtári őrsegéd (BARNA Nándor) vezetésével, s az e célból kirendelt miniszteri biztos (VILLECZ Kamill miniszteri titkár) felügyelete alatt egészen 1875-ig tartott. Költségeire az állami költségvetésben 1868-tól 1873-ig évről évre tekintélyes összegű állami támogatás volt biztosítva.⁶

Igen jelentős szervezeti vonatkozású rendelkezése volt ennek a miniszteri utasításnak, hogy a rendezési munkálatok végzésével, illetve irányításával megbízott könyvtárost — BARNA Nándor könyvtári őrsegédet — „a rendezés és felállítás tartamára” kivonta a nemzeti múzeum igazgatóságának és a könyvtár vezetőjének, MÁTRAY Gábor könyvtári őrnek fegyelmi hatósága alól, s őt közvetlenül a kirendelt miniszteri biztos felügyelete alá helyezte. A miniszteri biztos feladata volt, hogy a könyvtárnak a miniszteri utasításban részletesen szabályozott „módon és alakban leendő rendezésére és felállítására közvetlenül felügyeljen... a rendezés és felállítás által feltételezett beszerzések, nemkülönben a rendezés folyamában netán szükségességeknek bizonyulandó pótló intézkedések tekintetében javallatait előterjessze, és a rendezés mikénti haladásáról időnkint jelentést tegyen.”

Ezenfelül azonban a miniszteri biztos kötelességévé tette a miniszteri utasítás azt is, hogy „a Széchényi országos könyvtár többi részeiben folyó munkát és dívó rendet is beható tanulmányozás tárgyává tegye, és amennyiben ott bármi részben figyelmet érdemlő észleleteket tenne: irántok véleményes jelentésben nyilatkozzék.” Ebben a tájékozáásban az igazgatóság köteles volt a miniszteri biztost kellőképpen támogatni; a könyvtár-rendezés körébe tartozó ügyekben pedig neki „engedelmességgel” tartozott.⁷

Ez a miniszteri utasítás nemcsak azt bizonyítja, hogy Eötvös József milyen fontosnak tartotta a Széchényi Könyvtár állományának a kor igényeinek megfelelő, tudományos szempontú rendezését, hanem azt is, hogy milyen kiemelkedő jelentőséget tulajdonított az ország kulturális életében a Széchényi Könyvtár minden tekintetben korszerű működésének.

Mint arról az előbbiekben már szó volt, nyomtatékosan utalt ez a miniszteri utasítás a Széchényi Könyvtár tudományos jellegére. A könyvtári őr „erélyétől és rendszeretétől elvárom — olvasható az utasítás VII. pontjában — hogy az olvasdát mulatóhellyé alásülyedni nem engedendi, és azok megrendeléseinek foganatosítását állhatatosan megtagadandja, kik az olvasdában az időt csupán *mulattató olvasmányok, képes könyvek s effélék* forgatásával tölteni kívánnák.” De különös gondja volt az állomány védelmére is: „*Napi s egyéb hírlapokat és folyóiratokat* kikölesönözni nem szabad, míg betelvé az évfolyam, vagy berekesztetvén a mű, a könyvtárnak át nem szolgáltatnak (sic!), és ott véglegesen

6. *A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára 1802—1902. Alapításának századik évfordulójakor ismertetik a könyvtár tisztviselői.* Budapest 1902. FEJÉRPATAKY László: *A könyvtár múltja és jelene.* 7. l. — —

7. A 21.205/1868. Vkm. sz. miniszteri utasítás I. részének ut. bekezdése. OSZK Irattár: 3/1869. sz. ügyirat.

el nem helyzetnek. Az olvasdában azonban használtathatnak, a mulattatókat és képes újságokat itt is kivéve; mulattató könyvek általában sem olvasás sem kölcsönzés végett ki nem adandók.”⁸

II. A múzeum 1889. és 1898. évi szervezeti és szolgálati szabályzata

A nemzeti múzeum szervezetére és működésére vonatkozó első részletes szabályzat 1889-ben készült. Ezt a szabályzatot az az országos bizottság dolgozta ki, amely bizottság eredetileg a nemzeti múzeum ellen 1887-ben a sajtóban és a képviselőházban emelt vád kivizsgálására alakult BERZEVICZY Albert akkori vallás- és közoktatásügyi államtitkár elnöke alatt. Ez a vizsgáló bizottság „feladatának első részét az 1888. év tavaszán a megtámadottak teljes felmentésével befejezván, a nemzeti múzeum és országos képtár ügyeit felkaroló bizottsággá alakult át, s több szakértő taggal, úgyszintén a nemzeti múzeumi és országos képtári igazgatókkal, továbbá a múzeumi örökkel kiegészítve, új alapra fektetett működését ugyancsak 1888. tavaszán megkezdette”.⁹ E bizottság működésének volt az eredménye *A magyar nemzeti múzeum szervezete és szolgálati szabályzata* című munkálat. A Rendeleték Tárában nem jelent meg; az Országos Széchényi Könyvtárban 217.235 raktári jelzeten található, két példányban. Az egyik példány 1. lapján tintával írt feljegyzés: „jóváhagyva 1889. évi III. 8.-án 9970. sz. a.”

Ez az 1889. évi szabályzat szolgált alapjául az 1898-ban kiadott későbbi szervezeti és szolgálati szabályzatnak is,¹⁰ olyannyira, hogy a két szabályzat legtöbb rendelkezése még szövegében is szóról-szóra egyezik. Éppen ezért indokoltnak látszik ennek a két szabályzatnak a rendelkezéseit — elsősorban persze a Széchényi Könyvtárra vonatkozó rendelkezéseket — együttesen tárgyalni oly módon, hogy mindjárt az 1898. évi szabályzat rendelkezéseit ismertetjük, s ennek során rámutatunk a korábbi — 1889. évi — szabályzattal szemben mutatkozó lényegesebb eltérésekre.

Az 1898. évi szabályzat 1. §-a, a korábbi szabályzat szövegével teljesen megegyezően meghatározza a nemzeti múzeum jogi helyzetét és megjelöli fenntartásának anyagi forrásait:

„1. §. Az 1807: XXIV., 1808: VIII. s az 1836: XXXVII. és XXXVIII. t.-cikkek alapján létesített Magyar Nemzeti Múzeum országos intézet, mely javadalmát részben saját alapítványi tőkéje jövedelmeiből, részben az országgyűlés által évről évre megszavazott összegben, az államkincstárból húzza. A Magyar Nemzeti Múzeum a vallás- és közokt. magy. kir. minister hatósága és kormányzata alatt áll.”

A következő 2. § a nemzeti múzeum feladatairól szól:

„A Magyar Nemzeti Múzeum célja: a hazai történelem és segéd tudományai, úgyszintén a közművelődés s a természettudományok keretébe tartozó, első sorban hazai, másodsorban pedig a hazaiak kiegészítésére szolgáló külföldi tárgyak gyűjtése és megőrzése; célja továbbá,

8. Id. miniszteri utasítás VII. rész.

9. *Magyar nemzeti múzeum. Általános történelmi áttekintés.* Budapest, 1896. Egyet. Nyomda, 10–11. l.; szerzője nincs jelezve, OSZK raktári jelzete: 202.199. Továbbá ugyanígy: *A magyar nemzeti múzeum.* 1802–1895. Budapest, Egyet. Nyomda, 12–13. l. A szerző itt sincs jelezve, OSZK raktári jelzete: 117.034.

10. 10.498/1898. Vkm. sz. rendelet. *A magyar nemzeti múzeum szervezete és szolgálati szabályzata. Rendeleték Tára,* 1898. I. 477. l.

hogy a múzeum egyes osztályaiban képviselt szakokat a gyűjtemények feldolgozása útján fejlessze, s a gyűjtemények nyilvánossága révén a közmívelődést szemléleti úton is előmozdítsa. A nemzeti múzeum ezenkívül „A Magyar Nemzeti Múzeum Kiadványai” gyűjteményes elnevezés alatt tudományos szakmunkákat is ad ki.”

Szembetűnő ebben a fogalmazásban az egyoldalú múzeumi szemlélet. A kijelölt célok között tulajdonképpen szó sincs a múzeum történetileg és a szabályzat felsorolásában is első gyűjteményének, a Széchényi Könyvtárnak, s a hozzá tartozó levéltárnak a céljáról, feladatairól. Erről csak a szabályzat 4. §-a (az 1889. évi szabályzatban a 3. §) szól, a múzeum gyűjteményeinek felsorolása kapcsán.

A 4. § szerint a nemzeti múzeum „gyűjteménytárai” a következők:

1. Széchényi orsz. könyvtár — melynek részei:
  - a) könyvtár (nyomtatványok);
  - b) kéziratár
  - c) levéltár (a letétbe helyezett családi levéltárakkal együtt);
  - d) hírlapkönyvtár.
2. Érem- és régiségtár — melynek részei: — — — —
3. Állattár
4. Ásvány-, őslénytár, kémiai laboratóriummal
5. Növénytár
6. Képtár és szoborgyűjtemény
7. Néprajziak tára

„A Széchényi orsz. könyvtár hivatása — olvasható ugyanebben a §-ban — a Magyarországra vonatkozó kéziratok és oklevelek felkutatása s eredetben vagy hű másolatban való megszerzése; továbbá az 1897. évi XLI. t.-cikk alapján a Magyarországon megjelent minden nyomtatványnak, valamint — különös tekintettel a hazai történelemre és segédtudományaira — ama külföldi nyomtatványoknak gyűjtése, melyek Magyarországra vonatkoznak.”

A továbbiakban a szabályzat 4. §-a meghatározza a többi tár gyűjtőkörét is. Itt közbevetőleg meg kell említeni, hogy a Széchényi Könyvtárnak az 1889. évi múzeumi szervezeti és szolgálati szabályzat 3. §-ában, az 1898. évi szabályzat 4. §-ával egybehangzóan megállapított, s az előbbieken ismertetett szervezetét időközben, 1893-ban — mint arra még más vonatkozásban is utalni fogunk — a vallás- és közoktatásügyi miniszter 31.401/1893. számú intézkedésével módosította,¹¹ egy szervezeti egység (a miniszteri intézkedés szóhasználata szerint: csoport) keretébe vonván össze a kéziratárát, a levéltárát és az őnyomtatványok táráát. Ekkor a könyvtár szervezeti felépítése a következőképpen alakult:

11. OSZK Irattár: 332/1893. sz. ügyirat. — Az 1893. évi szervezeti változtatás indokaira nézve lásd: SZINNYEY József, a könyvtár vezetésével megbízott hírlapkönyvtári őr jelentését a könyvtár egyéves működéséről 1892. szeptember 1-től 1893. augusztus 31-ig; OSZK Irattár: 423/1893. sz. ügyirat. „A könyvtárban még a múlt évben fölmerült sajnós események szükségessé tették azon intézkedést, hogy a kéziratár, melyhez a kodexek is tartoztak, tüzetesen átvizsgáltsék, . . . A főnnebb érintett rendellenességek 1893. jan. 26. 204. eln. sz. MAJLÁTH Béla könyvtári őrnek és CSONTOSI János segédőrnek hivatalukból való elmozdítását vonták maguk után. Egyszersmind szükségessé tették a könyvtári szervezet megváltoztatását. A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr Ó Nagyméltósága 1893. júl. 7. 31. 401. sz. a. kelt rendeletével a könyvtárt, könnyebb kezelhetőség céljából, három csoportba osztotta, amely csoportok mindegyikének feje egy-egy múzeumi őr és ezen őrök felett a múzeumi könyvtári igazgató őr fog állani.”

1. csoport; nyomtatványok
2. csoport; kéziratár, levéltár (a letéteményezett családi levéltárakkal együtt),
ősnymtatványok
3. csoport; hírlapkönyvtár

Az 1898. évi szabályzat azután visszaállította a könyvtárnak az 1889. évi szabályzatban, majd az annak alapján kiadott 1889. évi ügyrendben megállapított szervezeti tagozódását.

A Széchényi Könyvtár feladatai tehát az 1889. évi és az 1898. évi szabályzat sorrendjében a következők voltak:

- a) magyarországi vonatkozású kéziratok és oklevelek (tehát levéltári jellegű anyag) gyűjtése;
- b) a magyarországi kötelezpéldányos anyag gyűjtése; és végül
- c) a külföldi hungarika nyomtatványok gyűjtése.

Ezt a sorrendet — mint látni fogjuk — a Széchényi Könyvtárnak a múzeum 1889. évi szervezeti és szolgálati szabályzata alapján készített 1889. évi ügyrendje megváltoztatta, első helyre tévén a hazai nyomtatványok, második helyre a külföldi hungarika anyag és harmadik helyre a kéziratok, valamint az oklevelek gyűjtését. Ennek ellenére az 1898. évi múzeumi szervezeti és működési szabályzatba ismét az 1889. évi szabályzat eléggé indokolatlannak látszó sorrendje került.

Az anyaggyűjtésen túlmenő könyvtári feladatokról a szabályzatnak ez a rendelkezése (a 4. §), mely csak az egyes gyűjtemények felsorolását, s azoknak gyűjtőkörét tartalmazza, nem szól. A könyvtári állomány leltározásáról, feldolgozásáról és használatáról a szabályzat VIII. fejezetének („Az osztályok általános ügykezelése”) „A Széchényi orsz. könyvtár” alcímet viselő része (51—54. §§) rendelkezett.

Viszont már a szabályzat I. Általános része szabályozta — a 6. §-ban — az egyes gyűjtemények közöttük a Széchényi Könyvtár nyitvatartási idejét. „A könyvtár olvasó- és dolgozóterme — olvashatjuk ebben a rendelkezésben — minden évi január 1-től június hó végéig, továbbá szeptember 1-től az év végéig a hivatalos órák alatt naponként nyitva áll.” A hivatalos órák a szakasz 1. bekezdése szerint reggel 9 órától du. 1-ig tartottak. A könyvtár olvasóterme azonban *csak hétköznapokon* volt nyitva, de a július 1-től augusztus 31-ig tartó kéthónapos nyári szünetről eltekintve minden hétköznapon — kivéve mégis, a szabályzat 54. §-ából megállapíthatóan a nagycsütörtököt, nagypénteket és nagyszombatot. Ezzel szemben a többi gyűjtemény (tehát a muzeális gyűjtemények), mint az a 6. §-ból kitűnik hetenként csak két hétköznapon, s ezenkívül „mindegyikük váltakozva minden harmadik vasárnap reggel 9-től 1 óráig” volt nyitva.

Meg kell egyébként jegyezni, hogy a szabályzat 6. §-ának a nyitvatartási időket szabályozó rendelkezései nem egészen világosak. Keverednek bennük a könyvtárra és a muzeális gyűjteményekre vonatkozó rendelkezések és tiszta képet csak úgy lehet nyerni, ha a 6. §-t egybevetjük a szabályzat VIII. fejezete 54. §-ával, amelynek rendelkezései már csak kizárólag a könyvtár olvasótermére vonatkoznak.

A szabályzat 7—11. §-ai (az 1889. évi szabályzatban a 6—10. §§) tartalmazzák a múzeum személyzetére vonatkozó rendelkezéseket. Érdeemes ezeket is alaposan megvizsgálni.

A 7. § szerint a Magyar Nemzeti Múzeum személyzete:

- a) az igazgatóság: igazgató, titkár (egyúttal pénztárnok) és írnök;
- b) az osztálytisztviselők: igazgató-őrök (közülök a szolgálatban legidősebb egyszersmind az igazgató helyettese, és egyikök a Magyar Nemzeti Múzeum pénztárának ellenőre), őrök, segédőrök, segédek (az 1889. évi szabályzatban: gyakornokok);
- c) szolgaszemélyzet: laboránsok, kapus, szolgák és háziszolgák.

Ezekon kívül voltak „mint állami szolgálatban nem állók” az ideiglenesen alkalmazott napidíjasok, osztálytisztviselői munkakörben; továbbá a szolgaszemélyzet kiegészítésére alkalmazott rokkant katonák, valamint a kerti és éjjeli őrök.

A múzeum állandó rendes alkalmazottai, mint az a szabályzat szövegéből nyilvánvalóan kitűnik, *állami alkalmazottak* voltak; maga a múzeum, mint arra a szabályzat 1. §-ának tárgyalásánál már utaltunk, a vallás- és közoktatásügyi miniszter hatósága alatt álló közalapítvány, tehát önálló jogi személy volt.

A szabályzat 8. §-a kimondta, hogy „A Magyar Nemzeti Múzeum tisztviselőinek rangsorát és fizetési fokozatát az 1893: IV. tc. . . . szabályozza.” Az 1889. évi szabályzat — általános érvényű törvényes rendelkezés hiányában — e tekintetben még csak annyit mondott, hogy „a múzeum tisztviselőinek napidíj fokozatát egyelőre miniszteri rendelet szabályozza.”

Az 1898. évi szabályzatban említett, időközben életbe lépett illetménytörvény, az 1893. évi IV. tc. „A” jelű melléklete tartalmazta a múzeumi alkalmazottak besorolását.

Eszerint: a „múzeumi igazgató” az V. fizetési osztályba volt sorolva. Itt nyilván a nemzeti múzeum igazgatójáról van szó, mert a továbbiakból kitűnik, hogy pl. az iparművészeti múzeum igazgatója, a technológiai iparmúzeum igazgatója, az országos képtár igazgatója, valamint a budapesti királyi egyetemi könyvtár igazgatója a VI. fizetési osztályba tartoztak.

A múzeumi igazgató őrök a VII. fizetési osztályba voltak besorolva; a Széchényi Könyvtár vezetője tehát, mint „múzeumi igazgató őr” (az 1898. évi szervezeti és szolgálati szabályzat bizonytalan terminológiája szerint néha: múzeumi osztályvezető) a VII. fizetési osztály szerinti illetményekben részesült. A többi könyvtári, illetve múzeumi tisztviselő állása a VIII—X. fizetési osztályba tartozott az alábbiak szerint:

VIII. fiz. oszt. . . . könyvtári őr, . . . múzeumi titkár, . . . múzeumi őr. . .

IX. fiz. oszt. . . . könyvtári őr, könyvtári tiszt, könyvtári segéd, . . . múzeumi segédőr, iparművészeti múzeumi őr, technológiai iparmúzeumi őr . . .

X. fiz. oszt.: könyvtári tiszt, múzeumi segéd, iparművészeti múzeumi titkár . . .¹²

Az 1898. évi szervezeti és szolgálati szabályzat 9. §-a rendelkezett a múzeumi személyzet alkalmazásáról. Eszerint a nemzeti múzeum igazgatóját a vallás- és közoktatásügyi miniszter javaslatára a király, a „Széchényi orsz. könyvtár”

12. Az 1893: IV. tc. összecszerűen felsorolja az egyes fizetési osztályok szerint járó illetményeket.

nyomtatványi osztályának őret, egy segédét és egy szolgálját, az alapítólevél értelmében a gróf Széchenyi család javaslatára a vallás- és közoktatásügyi miniszter, a múzeum összes többi tisztviselőit és szolgaszemélyzetét pedig az igazgató javaslatára ugyancsak a miniszter nevezte ki.

A könyvtári tisztviselők alkalmazására tehát nem a könyvtár vezetője, az igazgató-őr, hanem a nemzeti múzeum igazgatója — illetve három állás tekintetében a SZÉCHÉNYI család — tett javaslatot.

Ez a rendelkezés éppen a könyvtár tekintetében eltérést mutat az 1889. évi szabályzat rendelkezéseitől. A korábbi szabályzat 8. §-a úgy rendelkezett, hogy „a Széchenyi orsz. könyvtár őret (tehát a könyvtár vezetőjét, az 1893. óta használt elnevezés szerint: az igazgató őrt), egy gyakornokát (az 1898. évi szabályzat szóhasználatára szerint: segéd) és egy szolgálját, az alapító levél értelmében a gróf Széchenyi-család javaslatára a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter . . . nevezi ki.” A Széchenyi családnak tehát eredetileg — az alapítólevél értelmében — a könyvtár vezetőjének alkalmazására, illetve kinevezésére volt ajánlási joga. Az 1898. évi szabályzat szerint ez az ajánlási jog már nem a könyvtár vezetőjére, hanem csak a könyvtár egyik osztályának vezetőjére, a nyomtatványi osztály őrére vonatkozott.

A SZÉCHÉNYI család ajánlási jogát érintő, tulajdonképpen csorbító változás azonban nem az 1898. évi szabályzat rendelkezése folytán, hanem már korábban, 1893-ban következett be. A vallás- és közoktatásügyi miniszter már említett 31.401/1893. számú intézkedése, mely átmenetileg megváltoztatta a könyvtár szervezetét, erre vonatkozólag is tartalmazott rendelkezéseket. Ezek szerint a három csoportra osztott könyvtár mindegyik csoportjának élére egy-egy — a VIII. fizetési osztályba sorolt — „múzeumi őr” került; ezek felett állott „a könyvtár igazgató őre”, aki az „egész könyvtári osztály” adminisztratív vezetéséért volt felelős. Erre az újonnan szervezett igazgató őr állásra való kinevezés jogát a miniszter magának tartotta fenn és erről értesítette a Széchenyi család képviselőjét, megjelölve egyúttal azt a három könyvtári állást, amelyre nézve az ajánlási jogot a Széchenyi család gyakorolhatja.¹³

Az 1898. évi szabályzatnak a múzeumi személyzet alkalmazását szabályozó 9. §-a a továbbiakban rendelkezett még a mellékállásokról, a gyűjtési összeférhetetlenségről és arról, hogy „Magáncélú, habár szakmájukba is vágó tudományos munkálkodást az osztálytisztviselők és alkalmazottak hivatalos órák alatt általában nem, — illetőleg csak oly esetben végezhetnek, ha igazolni tudják, hogy e mellett hivatalos teendőjük semminemű hátramaradást nem szenved.”:

13. A vallás- és közoktatásügyi miniszter 31.401/1893. sz. rendeletéből, OSZK Irattár 332/1893. „Miniszter leirata a könyvtár anyagának miként való beosztása iránt.” „Mint-hogy pedig a könyvtár alapítójának, gf. Széchenyi Ferencnek 1802-ben kelt alapító levele értelmében a gf. Széchenyi család legidősbjéti illeti a könyvtári őr, az írnok (seriba) most egy múzeumi segéd s a fűtő (calefactor) most egy szolga kinevezése; minthogy továbbá az említett három csoport közül a nyomtatványok csoportjának képezte a gf. Széchenyi Ferenc féle könyvtár leginkább az alapját, f. é. június 26-án 57.743/892 [!] sz. a kelt átiratomban a fentiek részletes elősorolásával értesítettem Széchenyi Kálmán gróf v. b. t. t. mint a család legidősbjéti, hogy a változott viszonyok folytán az általa képviselt grófi családra, a múzeumi könyvtár nyomtatványok osztályában az őr, egy segéd és egy szolga lesz a család által kinevezésre kijelölendő, megjegyezvén egyidejűleg, hogy az 1893. évi IV. tc. által szervezett egészen új, — az alapító levélben nem is foglalt igazgató őr állomásra való kinevezést, magamnak tartom fenn.”

Ez a legutóbb említett rendelkezés új az 1898. évi szabályzatban; az 1889. évi szabályzat ilyen — a múzeum tisztviselőire általában érvényes — rendelkezést még nem tartalmazott. Az annak alapján kiadott külön könyvtári ügyrendben azonban már találunk ehhez hasonló rendelkezést, amire ennek az ügyrendnek részletes tárgyalása során még külön is kitérünk.

Az 1898. évi szabályzat 10. §-a a múzeumi alkalmazottak „minősítéséről”, vagyis az alkalmazásukhoz szükséges képezési és egyéb kellékekről, valamint a múzeumi alkalmazottak nyugdíjjogosultságáról rendelkezett. A szakasz 1. bekezdése szerint: „A múzeumi tisztviselők minősítését illetőleg az 1883. évi I. tc. [az ún. minősítési törvény] 1. és 3. §§-ban foglalt általános elvek mérvadók.”¹⁴

A múzeumi alkalmazás különös kellékei a szabályzat szerint a következők voltak:

A segédi (gyakornoki) állásra való alkalmazás feltétele volt az egyetemi vagy más felső iskolai „teljes tanfolyam” elvégzése, s azonkívül az osztály ügykörének megfelelő „szakbeli képzettség” igazolása egy colloquiumon, az igazgató, az illető osztályvezető és egy meghívott szakférfiú jelenlétében.

A segédőrök, örök és igazgató-őrök kinevezéséhez doktori oklevél volt szükséges. Irodalmi vagy egyéb tudományos működés útján igazolt kiváló szakbeli képzettség esetén azonban e feltétel alól, valamint a segédi állásra pályázóknál a colloquium kötelezettsége alól az igazgató javaslatára a vallás- és közoktatásügyi miniszter kivételesen felmentést adhatott.

Ezenkívül megkívánta a szabályzat az „osztálytisztviselőktől” — az illető osztály ügykörének természete szerint — a magyar nyelven kívül még két élő idegen nyelv és lehetőleg a latin nyelv tudását és bizonyos, osztályonként meghatározott — a könyvtárban magyar történelmi és irodalomtörténeti vagy diplomatikai — felsőbb iskolai collegiumok sikeres hallgatását is.

Az osztályonként különböző szakkollégiumok sikeres hallgatását a doktorátus mellett, illetve azon felül nyilvánvalóan azért kellett igazolni, mert a doktori oklevél szükségessége csak általában, a szaktudomány megjelölése nélkül volt kimondva.

A kapus és a szolgák alkalmazására nézve a szabályzat úgy rendelkezett, hogy azokat — az 1873. évi II. tc. rendelkezése szerint — nyilvános pályázat útján, „de mindenesetre az osztályokban megkívántató szakbeli ismeretekre való külön tekintettel” kell kinevezni. A könyvtár szempontjából ennek a rendelkezésnek nyilvánvalóan a könyvtári raktárosok alkalmazásánál volt különös jelentősége.

A múzeum tisztviselői és szolgái 40 évi szolgálat alapján az utolsó szolgálati évük teljes fizetésével felérő nyugdíjra voltak jogosultak. Ez a nyugdíjjogosultság őket az akkor érvényes állami nyugdíjtörvény (az 1885. évi XI. tc. az állami

14. Az 1883: I. tc. a köztisztviselők minősítéséről. Ez a törvény szabályozta az „állami vagy köztörvényhatósági” állásokra való alkalmazás általános és különös feltételeit. Az olyan állásokra nézve pedig, amelyeknek különös kellékeit ez a törvény nem szabályozta, az illetékes minisztereknek adott felhatalmazást, hogy „a megkívántató képzettséget rendeleti úton állapíthassák meg.” (32. §) E felhatalmazás alapján szabályozta a vallás- és közoktatásügyi miniszter a múzeumi szervezeti és szolgálati szabályzatban a múzeumi alkalmazás különös kellékeit.

tisztviselők, altisztek és szolgák nyugdíjazásáról) alapján illette meg; a szervezeti és szolgálati szabályzat 10. §-a csupán megállapítja ezt a tényt.¹⁵

Az 1898. évi szabályzat 11. §-a — egybehangzóan az 1889. évi szabályzat 10. §-ával — a múzeumi tisztviselők szabadságidejéről rendelkezett. E szabályozás szerint a múzeumi tisztviselők évenként 6 hétre terjedhető szabadságidőre tart-hattak igényt — „amennyiben a szolgálat érdekei megengedik.” A szabadság engedélyezése 3 napig terjedő időre az osztályvezető, tehát a könyvtárban a könyvtári igazgató-őr, 4-től 8 napig terjedő időre a múzeumi igazgató hatáskörébe tartozott. A 8 napot meghaladó szabadságolás iránti kéréseket írásban kellett beadni, az osztályvezető „ellenjegyzésével”, s azokról az igazgatóság felterjesztése alapján a vallás- és közoktatásügyi miniszter határozott. Az ilyen kéréseket az igazgatósági ülés tárgyalta. A szabályzatnak az igazgatósági ülés feladatait szabályozó 23. §-a újra, külön is kimondta, hogy a szabadságolásoknál „mindenkor olynemű beosztás tartandó szem előtt, hogy az osztály tudományos érdeke csorbát ne szenvedjen” (23. §.k.).

A szabályzat 12. §-a a múzeumi gyűjtemények látogatásának és tudományos használatának ingyenességével kapcsolatosan olyan rendelkezést is tartalmazott, hogy a nyitási napokon, a hivatalos órák alatt érkező látogatók, valamint azok, akik a könyvtár helyiségeit *csak megtekinteni* kívánták, személyenként és osztályonként 50 krajcár belépti díjat tartoztak fizetni. A könyvtár *használata* azonban ingyenes volt; erről a szabályzat 54. §-ának 3. és 14. pontja rendelkezett.

A 13. § a múzeum képviseléről szolt. Eszerint a Magyar Nemzeti Múzeumot, „mint országos közmívelődési intézetet” hatóságokkal, intézetekkel, hivatalos és magánszemélyekkel szemben az igazgató volt hivatva képviselni, míg az intézmény jogi képviseletét mind a peres, mind a peren kívüli eljárásban a közalapítványi kir. ügyigazgatóság látta el. A közalapítványi kir. ügyigazgatóság képviseleti joga a polgári törvénykezési rendtartásról szóló 1868. évi LIV. tc. rendelkezéseiből következett.¹⁶

A szabályzat 14. §-a rendelkezett a múzeum egyes osztályainak ügyrendjeiről kimondván, hogy az osztálytisztviselők egymásközi viszonyát, az egyes osztályokban elhelyezett gyűjteménytárgyak gondozását, s az osztályok hivatalos ügyeinek ellátását minden osztálynak külön ügyrendben kell szabályoznia; „a múzeum épületét és tartozékait illetőleg a múzeumi házirend szolgál zsinór-mértékül.” Az ügyrendek, valamint a múzeumi házirend érvényességéhez a vallás-és közoktatásügyi miniszter jóváhagyása volt szükséges.

Az 1889. évi szabályzatnak ezzel a rendelkezéssel majdnem szóról szóra meg-egyező 13. §-a alapján készült el a Széchényi Könyvtár 1889. évi ügyrendje, amiről a későbbiekben még részletesen szólni fogunk.

Új rendelkezése volt az 1898. évi Szabályzatnak a Magyar Nemzeti Múzeumi Tanács megszervezése (15—17. §§). A Tanács feladatát a Szabályzat 15. §-a a következőkben jelölte meg:

15. Az állami tisztviselők, altisztek és szolgák nyugdíjazásáról szóló 1885. évi XI. tc. 2. §-a szerint az állami tisztviselőkkel stb. egyenlő elbánás alá estek azok a tisztviselők stb. is, akik a kir. kormány igazgatása alatt álló közalapítványoknál voltak alkalmazva. Ilyen közalapítvány volt a Magyar Nemzeti Múzeum is, és ezért voltak érvényesek a múzeumi alkalmazottakra az állami nyugdíjtörvény rendelkezései.

16. Az 1868: LIV. tc. a polgári törvénykezési rendtartás tárgyában: 84. §. „... a közalapítványok a közalapítványi ügyigazgatóság által képviseltetnek.”

„A tanács feladata a Magyar Nemzeti Múzeum iránt az érdeklődés fokozása, — a Nemzeti Múzeum közművelődési rendeltetésének minél teljesebb megvalósítására alkalmas eszközökről, azok mérvéről a vallás- és közoktatásügyi miniszternek és általában a társadalomnak minél alaposabb tájékoztatása; különösen a múzeum javára szolgáló alapítványok és adományok gyarapításának előmozdítása, — a gyűjtemények gyarapításának és célszerű elhelyezésének, az azokban foglalt tudományos anyag ismertetésének megvitatása, — a tisztviselők szakszerű munkásságának előmozdítása, — a kívánatosnak látszó s a költségvetési előirányzatok keretében megvalósítható intézkedések javaslatba hozatala.”

A Tanács elnöke a vallás- és közoktatásügyi miniszter, akadályoztatása esetén az államtitkár volt; 14 tagját „a Magyar Nemzeti Múzeum ügyei iránt avatott és meleg érdeklődést tanúsító kiváló férfiak köréből (köztük a főrendiháznak és a képviselőháznak legalább két-két tagját), végül egy előadó jegyzőt, három évi megbizatással” a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezte ki.

A múzeumi Tanács kizárólag véleményező és javaslattevő szerv volt; intézkedési joggal nem rendelkezett. Ülésein „a szükséges felvilágosítások adása végett” hivatalból részt vettek a vallás- és közoktatásügyi minisztérium illetékes osztályának főnöke, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója, és „valahányszor az ügy természetét megkívánta”, a múzeum osztályainak vezetői. (15. §.)

A Szabályzat következő rendelkezései (III. Az Igazgatóság: 18—23. §§) a múzeum igazgatójának, valamint az ún. igazgatósági üléseknek a feladatait és hatáskörét szabályozták. Említésre érdemes rendelkezések ebből a részből, amely egyébként majdnem szóról szóra megegyezett az 1889. évi szabályzat 14—19. §-ainak rendelkezéseivel, a következők:

„Az igazgató hatásköre és felügyeleti joga kiterjed a Magyar Nemzeti Múzeum összes gyűjteménytáaira, tisztviselőire és szolgaszemélyzetére, épületére s az épületet környező kertre.

Ő felelős e közművelődési intézet jólétéért gazdasági, tudományos, művészi és fegyelmi tekintetben” (18. §).

Az igazgató fegyelmi jogkörével kapcsolatosan meg kell jegyezni, hogy a múzeum alkalmazottaira vonatkozó fegyelmi szabályokat sem az 1889. évi, sem az 1898. évi Szervezeti és Működési Szabályzat nem tartalmazta. Az 1889. évi szabályzat: *X. Fegyelmi szabályzat* című fejezete csak jelezve van a szövegben, a rendelkezések azonban hiányzanak, s ennek következtében a következő: *XI. Zárhatórozmányok* című fejezet egyetlen §-a számozás nélkül maradt; az 1898. évi szabályzat: *XI. Fegyelmi szabályzat* című fejezeténél pedig a következő, zárójeles szöveg olvasható: „(A nemzeti múzeum tisztviselőire és szolgáira vonatkozó fegyelmi eljárás külön szabályozás tárgyát képezi.)”. Ez a szabályozás végül is a múzeum 1909. évi Szervezeti és Működési Szabályzatában történt meg; annak *X. Fegyelmi Szabályzat* című fejezete tartalmazta a múzeumi alkalmazottakra vonatkozó részletes fegyelmi szabályokat.

Visszatérve most az 1898. évi szabályzat III. fejezetének szövegéhez, emeljük ki abból még a következő rendelkezéseket:

„Az igazgató ellenőrzi a múzeum tisztviselőit hivatali teendőik teljesítésében” (20. § 1. bek.). A múzeum igazgatójának ez a jogköre a múzeum valamennyi osztályára kiterjedt; emellett természetesen fennállott az egyes osztályok vezetőinek, köztük a könyvtár igazgató-őrének a vezetésük alatt álló szervezeti egységek irányítására és az ott folyó munka ellenőrzésére vonatkozó feladata. Erről a szabályzat a következő fejezetben (IV. A múzeumi osztályvezetők; 24—27. §§) rendelkezett. „Az osztályvezetők az osztály többi tisztviselőit

és a szolgazemélyzetet az osztály hasznára foglalkoztatják; ügyelnek, hogy kötelességét mindenki pontosan teljesítse.” (25. §).

A múzeum igazgatójának havonként kellett jelentést tenni — az osztályvezetőktől kapott kimutatások alapján — a gyűjtemények növekedéséről és a múzeum látogatottságáról és *gondoskodnia kellett e jelentéseknek a hírlapokban való közzétételéről is* (20. §). A szabályzat szerkesztői valóban közügynek tekintették a nemzeti múzeum működését! Évenként egyszer pedig részletes jelentést kellett tennie az igazgatónak a múzeum egész működéséről (20. §).

A szabályzat 22. és 23. §-a az igazgatósági ülés összetételére, összehívására és feladataira, illetve hatáskörére vonatkozó részletes rendelkezéseket tartalmazta. Igazgatósági ülést legalább negyedévenként kellett tartani, s azon az igazgató elnöklete alatt az osztályok vezetői vettek részt, valamint az örök, segédörök és segédek egy-egy képviselője.

Külön fejezetek foglalkoztak az 1898. évi, valamint már az 1889. évi szabályzatban is a múzeumi osztályvezetők (az 1889. évi szabályzatban: osztályörök), a múzeumi titkár, továbbá a múzeumi örök, segédörök, segédek (az 1889. évi szabályzatban: gyakornokok) és a tudományos vagy irodai teendőkre ideiglenesen alkalmazottak feladataival, és külön fejezet szabályozta a múzeumi házipénztár és házi leltár kezelésével, valamint a múzeum házirendjével összefüggő kérdéseket.

Az egyes osztályok, köztük a Széchényi Könyvtár javadalmi tételeinek felhasználása „a kiutalványozott összeg keretén belül, s lehetőleg a költségcímekhez alkalmazkodó” módon az osztályvezetők — igazgató-örök — jogkörébe tartozott, de 100,— forintot meghaladó vételeknél kötelesek voltak az igazgató előzetes szóbeli hozzájárulását kieszközölni (24. §).

Figyelemre méltó a szabályzat 25. §-ának az a rendelkezése, mely szerint: „A vételeket és az osztályt érdeklő szakbeli kérdéseket az osztályvezetők az osztály tisztségviselőivel közlik; sőt a szükség mérvéhez képest véleményüket, illetőleg javaslataikat igénybe is veszik.”

Az egész múzeum ügyiratkezelésének irányítását a szabályzat 38. §-a a múzeumi titkár feladatává tette, egyszersmind azonban úgy rendelkezett (a 32. §-ban), hogy minden osztálynak saját irattára legyen. Az osztály irodai ügyköre persze csakis az osztályt illető szakkérdésekre és folyó ügyekre terjedt ki.¹⁷

Az 1898. évi Szervezeti és szolgálati Szabályzatnak „Az osztályok általános ügykezelése” című VIII. fejezete (az 1889. évi szabályzatban a VII. fejezet) kis részben — az 50. §-ban — a múzeum minden osztályára érvényes, közös rendelkezéseket tartalmazott, a további szakaszok pedig (51–65. §§) egyenként tárgyalták az egyes tárakat (osztályokat) érintő rendelkezéseket. Ezek között a legterjedelmesebb volt a könyvtárral foglalkozó rész („A Széchényi orsz. könyvtár” alcímmel, 41–54. §§), amely különösen az olvasószolgálat vonatkozásában egészen részletes szabályozást, szinte egy önálló olvasószolgálati szabályzatot tartalmazott.

Az 51. § az állománygyarapításra vonatkozó általános szabályokat foglalta magában, az 52 §. az állomány időszakos revíziójáról intézkedett, az 53. §. a

17. A múzeum könyvtárának iratanyaga, a könyvtár alapításától kezdődően ma is megvan az OSZK irattárában.

kölcsönzésre, az 54 §. pedig az olvasóterem használatára vonatkozó szabályokat tartalmazta alapos részletességgel.

Vizsgáljuk meg most egyenként ezeket a rendelkezéseket.

51. §. „A könyvtárba beérkező minden gyűjteménytárgy, a leltározással egyidejűleg, a leltári és a könyvtári bélyeggel felülbélyegzendő; — ennek megtörténte előtt egy tárgy sem adható ki.”

„Az 1897. évi XLI. tc. értelmében beküldött nyomdai kötelespéldányok átvételére és ellenőrzésére nézve a törvény végrehajtásáról intézkedő 1898. évi február hó 1-én 5720. sz. alatt kiadott miniszteri rendelet utasításai követendők.”

„A könyvtár minden osztályában a növedék-naplón kívül cédulakatalógus, és az anyag természete szerint szakrepertóriumok, vagy egyéb jegyzékek vezetendők.”

„Oly kötetek, melyekben több mű foglaltatik, utaló cédulákkal látandók el.”

„Könyvvételekről, továbbá a könyvkötőnél levő művekről s deziderátákról külön-külön jegyzék vezetendő.”

52. §. „A könyvtári tisztviselők a nyári nagy szünet alatt végzik a könyvtár egyes osztályainak általános és folytatólagos revízióját. Revízió idején az illető könyvtári szak a közönség által nem használható.”¹⁸

A szabályzat 53. §-át, mely a kölcsönzési szabályokat foglalta magában, s egyébként majdnem szóról szóra megegyezett az 1889. évi szabályzat 48. §-ával, érdemesnek látszik teljes terjedelmében közölni:

53. §. „A ki valamely művet akár tudományos bűvárlat, akár tanulmányozás vagy olvasás céljából a nemz. múzeum Széchenyi orsz. könyvtárából kivenni óhajt, a kikölcsönzött műre vagy művekre vonatkozó kölcsönző lapot sajátkezűleg aláírni tartozik, melyet csak a mű visszaadásakor kap vissza. E szabály kivétel nélkül minden olvasóra nézve kötelező.

A nyomtatványok, kéziratok és oklevelek rendszerint csak a könyvtári osztályban való használatra adhatók ki. Kötetlen könyvet csak kivételesen, s csakis a könyvtár olvasótermeiben való használatra szabad kiadni.

Szakemberek, és általában kiváló társadalmi állást elfoglaló, a könyvtári tisztviselők előtt személyesen ismert egyének, sajátkezű aláírásukkal ellátott elismervény mellett, otthon is — de legfeljebb két havi időtartamra — használhatják a múzeum tulajdonát képező nyomtatványokat.

Háromszori intés sikertelensége esetén a könyv visszaadása, esetleg a kártérítés iránt bírói úton történik intézkedés (13. §); ezen eljárásnak minden kölcsönvevő a kölcsönző lap aláírása által veti alá magát.

A kikölcsönző mindaddig, míg valamely korábban kikölcsönzött művet, melynek kölcsönzési határideje már lejárt, vissza nem ad, könyvet újabban kölcsön nem kaphat.

Kiválóan becses művek, kéziratok, oklevelek s unicumok az osztály helyiségein kívüli használatra másnak ki nem adhatók, mint csupán közintézeteknek tudományos kutatások céljából, valamint az igazgató különös engedélyével, kellő biztosíték mellett, tudományos felolvasások vagy lefényképezés végett.

A kölcsönzött mű esetleges hiányai vagy sérültsége a kölcsönző lapon feljegyzendő. A kikölcsönzött mű visszaszolgáltatásakor gondosan átvizsgálják, s a kölcsönző a művön ejtett kárt készpénzben megtéríteni, a netán elveszett művekért pedig azok teljes értékét, vagy ha a mű már nem kapható, az osztály által megállapított kártérítési összeget lefizetni tartozik. E készpénztérítmények összege mindenkor a múzeumi pénztárba foly be, s rólok a könyvtár igazgató-őre is pontos jegyzéket vezet (30. §). Az e címen befolyt összegek az illető könyvtári hiány vagy kár pótlására fordítandók. A kártérítési összeget a könyvtári igazgató-őr s két könyvtári tisztviselő együttesen állapítják meg. Ha a fél határozatukat sérelmesnek tartja, az igazgatóhoz fellebbezhet.

Múzeumi könyveket a vidékre kivételes esetekben, s csakis közhatóságok és nyilvános közművelődési intézetek hivatalos megkeresésére és jótállása mellett lehet kölcsönadni. A külföldi intézetekre nézve a viszonyosság elve szolgál irányadóul.”

18. T. i. kölcsönzés útján sem használható; mert az olvasóterem ez idő alatt amúgy is zárva volt.

Ez a két utolsó rendelkezés tulajdonképpen a könyvtárközi kölcsönzés ma is érvényes alapelveit foglalja magában.

De az egész rendelkezés, az 53. § a maga teljességében egy rendkívüli gondossággal megfogalmazott, igen alapos és ma is korszerű kölcsönzési szabályzat.

Ugyanígyen alapos munka a Szabályzat 54. §-a, amely pontokba foglalva az olvasóterem használatára vonatkozó szabályokat tartalmazza. Vizsgáljuk meg most egyenként ezeket a rendelkezéseket:

1. „... az olvasóterem, — a vásárnapokat és ünnepeket, ... s július 1-től augusztus 31-ig a revisióra s a porolásra szolgáló két havi időt kivéve — naponkint reggeli 9 órától délután 1 óráig van nyitva.”

2. „Az olvasóterembe tanulmányozás céljából minden, 16. életévét betöltött, tisztességesen öltözött egyén beoosáttatik.” Tehát a korhatár a betöltött 16. életév volt, de általános feltételként megkövetelte a szabályzat a tanulmányi célt.

3. „A könyvtárt látogatók első látogatásuk alkalmával kötelesek az e célra szolgáló könyvbe nevöket, polgári állásukat s a lakásukat beírni, s ez alapon egy év tartamára érvényes igazoló jegyet kapnak. Az igazoló jegyet a könyvtári igazgató-őr ingyen adja; a jegy másra át nem ruházható; tulajdonosa azt magánál hordani s kívánatra előmutatni tartozik. ...” Tehát kötelező beiratkozás, de ingyenes használat volt. A jelenleg is csak kivételképpen kiadható napijegy intézményét ez a szabályzat nem ismerte.

4. „Olvasásra csak a jelentkező által sajátkezűleg aláírt kölcsönző lap mellett adatnak ki az egyes művek. A pontosan kitöltendő kölcsönző lap a teremben jelenlevő könyvtári alkalmazotttól kapható. E kölcsönző lapot csak a használt mű hibátlan visszaszolgáltatása után kapja vissza az olvasó”.

5. Ez a pont az olvasóteremben használt művek féltételéről rendelkezett.

6. „Ha egy időben többen jelentkeznek valamely mű használhatásáért, a jelentkezés sorrendje irányadó.”

7. „Jegyzeteket az olvasóteremben csak írónnal szabad tenni; a kikölcsönzött művekbe belejegyezni, egyes szavakat azokban aláhúzni, vagy festőszereket használni tilos.”

8. „Képes munkák illusztrációinak lerajzolására esetről-esetre a könyvtári igazgató-őr ad engedélyt, de az illusztrációkat átrajzolni (pauzálni) feltétlenül tilos.”

9. „Aki valamely művet megrongál vagy beszennyez, tartozik a kárt megtéríteni.”

10. „Az olvasóteremben mindenki csöndesen járni és csöndesen viselkedni tartozik, hogy az olvasó közönséget ne zavarja.”

11. „A könyvtárt látogatók kötelesek felső ruháikat s a magukkal hozott csomagokat, könyveket, s bárminemű nyomtatványokat az osztály ruhatárában letenni.”

12. „Az olvasóteremben a jelenlevő könyvtári alkalmazott és a szolgák örököndnek a rend és csend fönntartása, úgyszintén a teremben kifüggesztett jelen könyvtári rendszabályok szigorú megtartása felett.” Ebből következik tehát, hogy a nemzeti múzeum szervezeti és szolgálati szabályzatának 54. §-ában 14 pontban felsorolt könyvtári olvasótermi szabályokat az olvasóteremben ki kellett függeszteni. Az nem tűnik ki a szabályzatból, hogy az 53. §-ban foglalt kölcsönzési szabályok mi módon jutottak a könyvtárat használó közönség tudomására.

13. „A rend ellen vétőktől a könyvtári igazgató-őr az igazolójegyet s az olvasásra jogosító engedélyt egy bizonyos időre, vagy mindenkorra is megvonhatja.” Az igazoló-jegy persze tulajdonképpen nem más, mint az olvasásra jogosító engedélyről kiállított bizonyítvány, s így fölöslegesnek tűnhetik mind a kettőnek külön való megemlítése. Erre nyilvánvalóan azért volt szükség, mert a könyvtári igazgató-őrnek esetleg nem volt módjában az igazoló jegyet egyszerűen bevonní. A 3. pontban foglalt rendelkezés szerint ugyanis az olvasó nem volt köteles azt az olvasóterembe való belépésekor vagy a kérőlap („kölcsonzó lap”) benyújtásakor leadni, hanem csak külön kívánatra kellett azt neki felmutatnia. Ha már most a szabálytalanságot elkövető olvasó nem volt hajlandó igazoló-jegyet az őt felelősségre vonó könyvtári alkalmazottnak átadni, az olvasásra jogosító engedély megvonásáról oly módon és annak figyelembevételével kellett intézkedni, hogy az igazoló-jegy a könyvtári rend ellen vétő olvasónál maradt.

14. „A könyvtár használata ingyenes.” Ez a szabályzat egyik leglényegesebb elvi jelentőségű rendelkezése.

Az olvasótermi szabályok 14 pontos felsorolása után van még az 54. §-ban három számozás nélküli rendelkezés is:

A könyvtárt „tudományos búvárlat céljából” személyesen ismert szaktudósok és esetleg más, kiváló társadalmi állású egyének külön teremben használhatják, a nyitási idő alatt, egy teremfelügyelő jelenlétében.

„Hírlapok csak az e célra berendezett teremben olvashatók.” Ez a rendelkezés nemcsak a kurrens hírlapokra vonatkozott, hanem általában érvényes volt minden hírlapolvasásra. Ez következik abból, hogy az 1898-ban is még érvényben volt 1889. évi könyvtári ügyrendi szabályzat szerint kötetlen hírlap évfolyamok egyáltalán nem is voltak kiadhatók, egyes számok pedig csak kivételesen, a könyvtárór engedélyével (Ügyrend: 29. §).

„Tudományos kutatások előmozdítására egy délutáni dolgozószoba áll a kutatók rendelkezésére, melyben kivételes szükség és sürgősség esetén tanulmányaikat a hivatalos órákon kívül is folytathatják.” A délutáni kutatószoba használatának engedélyezését az igazgató-őrtől kellett kérni egy nappal előre, hogy a felügyeletről és az anyag kikészítéséről gondoskodni lehessen.

A tudományos kutatók számára tehát a rendes olvasóterem kívül még egy külön terem is biztosítva volt az olvasóterem nyitvatartási ideje alatt, s ezenfelül egy délutáni dolgozószoba, a hivatalos időn kívül.

Vitathatatlan, hogy az 1889. évi, illetve az 1898. évi múzeumi szervezeti és szolgálati szabályzatnak a könyvtári olvasóterem használatára vonatkozó rendelkezései, melyek szinte egy önálló olvasószolgálati szabályzatot alkotnak, ma is megállnák helyüket, mert jók és ma is korszerűek.

Az 1898. évi szabályzatnak most tárgyalt VIII. fejezete a továbbiakban a múzeum többi tására vonatkozó külön rendelkezéseket tartalmazza. De ismét lényeges könyvtári vonatkozásai vannak a szabályzat IX. fejezetének, mely a „Szabályzat a csere- és másodpéldányok kiválasztása és kezelése ügyében” alcímet viseli.

E fejezet rendelkezései a múzeum valamennyi részlegére egyaránt vonatkoznak, de vannak köztük olyanok is, amelyek kifejezetten csak a Széchényi Könyvtárat érintik.

Általános érvényű rendelkezést tartalmaz a 65. § 1. és 2. bekezdése:

„Kiselejtezés vagy kicserélés okából történő értékesítésre, esetleg más nyilvános gyűjtemények gyarapítására rendszerint csakis másodpéldányok, vagy olyanok szemelhetők ki, melyekből a múzeumnak több egyenlő példánya van.

Az értékesítésre szánt múzeumi tárgyak (nyilvánvalóan ideértendők a könyvek is) kiválasztása s a cserére ajánlottak el- vagy el nem fogadása felett, az igazgató jóváhagyásával, az osztályvezető dönt.”

Mindjárt ezután, a 65. §. 3. bekezdésében, kizárólag könyvtári vonatkozású rendelkezések következnek.

A 65. § 3. bekezdésében a következők olvashatók:

„Az alapvető Széchényi-féle könyvtár törzspéldányai, továbbá a szerzők vagy adományozók kézjegyével a nemzeti múzeumnak ajánlott művek feltétlenül megőrzendők, illetőleg még akkor sem adhatók el, ha duplumot képeznek; a kiadásuk, megjelenésük körülményeinél, ritkaságuknál, vagy tartalmi becsőknél fogva érdekes, vagy keresettségőknél fogva gyakori használatnak és korai pusztulásnak kitett művekből nemesak egy vagy két, de az említett szempontok mérlegelésével több példány is megtartandó a m. nemz. múzeumi könyvtár tulajdonában.”

Ez az utóbbi rendelkezés a többpéldányos gyűjtést kodifikálja, de nem mechanikusan, hanem gondos mérlegelés alapján.

Kizárólag a könyvtárra vonatkozik az a rendelkezés is, mely szerint: „A könyvtárból kiválasztott könyvek idegen tulajdonba bocsájtáskor, az igazgató jóváhagyása alapján, a másodlati bélyeggel látandók el. A másodlatbélyegzőt az osztályvezető (: — tehát a könyvtári igazgató ór — :) mindenkor zár alatt tartja” (67. § 2. bek.).

Az ezután következő rendelkezések (68., 69. és 70. §§) ismét általános érvényűek voltak, tehát egyaránt vonatkoztak a múzeum valamennyi osztályára, köztük természetesen a könyvtárra is. Érdemes ezek közül külön is megemlíteni a következő rendelkezéseket: „Unikumok, magyar történelmi beccsel bíró tárgyak, ... zárt sorozatot képező tárgyak nem értékesíthetők” (68. §). „Jelentékenyebb értékesítés esetén a vallás- és közokt. minister jóváhagyása előzetesen kikérendő.” ... „Minden értékesítésért első sorban az illető osztályvezető felelős” (69. §). A 70. § szerint pedig: „A helybeli és vidéki múzeumok és könyvtárak számára ministeri jóváhagyással megküldött fölös és többszörös gyűjtemény-tárgyak jegyzékét az igazgató a múzeumok és könyvtárak orsz. felügyelőjének adja át oly célból, hogy az erre vonatkozólag kiadott külön szabályzat alapján az állami ellenőrzést gyakorolhassa.”

E legutóbbi rendelkezést az 1889. évi szabályzat még nem tartalmazta. Időközben jelent meg a múzeumok és könyvtárak felügyeletét és a múzeumok és könyvtárak országos felügyelőjének jogkörét szabályozó 79.458/1897. Vkm. sz. rendelet.¹⁹

Az 1898. évi Szervezeti és Szolgálati Szabályzat következő X. fejezete (az 1889. évi szabályzatában a IX. fejezet) „A múzeumi szolgaszemélyzet” címen a laboránsok, az osztályszolgák, a kapusok, az irodaszolgák és a háziszolgák feladatait szabályozta.

A „Fegyelmi szabályzat” címet viselő XI. fejezetről már volt szó; a fegyelmi

19. „A törvényhatósági, községi, felekezeti és egyesületi múzeumok és könyvtárak országos felügyeletének, szervezésének és gyarapításának szabályozása”. 79.458/1897. Vkm. sz. rendelet, Hiv. Közlöny 1898. évi 1. sz.

eljárást szabályozó rendelkezések — mint láttuk — végül is kimaradtak a szabályzatból.

Figyelmet érdemel még a szabályzat Záradéka, a 80. §., mely szerint: „Jelen szabályzat egy-egy példánya a nemzeti múzeum minden tisztviselőjének kiadatik, ezenkívül a másolási szabályok a képtárban, a könyvtár használására szóló házirend pedig az olvasóteremben kifüggesztendő, a szolgaszemélyzet pedig a szabályzatnak rá vonatkozó részét egy-egy példányban megkapja. A belépő tisztviselők mindegyikének e szabályzat egy-egy példánya, a szolgáltnak pedig az e szabályzatban rájuk vonatkozó fejezet külön levonata szolgálatba lépésök alkalmával azonnal kézbesítendő.”

Ez kétségtelenül helyes rendelkezés volt és jó lenne ezt a mostani szabályzatok tekintetében is alkalmazni.

A 10.498/1898 Vkm. számú rendelettel kiadott múzeumi szervezeti és szolgálati szabályzat e tanulmányban tárgyalt időszak végéig érvényben volt. Készült ugyan 1909-ben újabb szabályzat, mely magában foglalta az időközben külön intézkedésekkel elrendelt és végrehajtott változtatásokat is, e szabályzat jóváhagyására azonban — bár annak tervezete 1909-ben kézirat gyanánt ki is volt nyomtatva — már nem került sor.²⁰ Mivel ez a szabályzat-tervezet számos gyakorlatilag megvalósult intézkedést tartalmazott, a továbbiakban röviden ismertetni fogjuk annak a Széchényi Könyvtárra vonatkozó rendelkezéseit. Mielőtt azonban erre rátérnénk, vizsgáljuk meg azt az Ügyrendet, amely már az 1889. évi Szervezeti és Szolgálati Szabályzat alapján a Széchényi Könyvtár számára készült és annak működését szabályozta.

III. A könyvtár 1889. évi ügyrendje

Az 1889. március 8-án jóváhagyott múzeumi szervezeti és szolgálati szabályzat már említett 13. §-a alapján a Könyvtár haladéktalanul elkészítette saját ügyrendjét és azt jóváhagyás végett a múzeum igazgatója útján még ugyanazon év augusztus 31. napján felterjesztette a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez.²¹

Ez az ügyrend hat fejezetre tagolva 63 szakaszból áll. Az I. fejezet (1—13. §§) „Általános rész” címszó alatt a könyvtár egészét érintő általános rendelkezéseket tartalmazza.

Az 1. § szerint: „A könyvtár hivatva van minden Magyarországon megjelent nyomtatványnak, valamint különös tekintettel a hazai történelemre és segédtudományaira, azon külföldi nyomtatványok gyűjtésére, melyek Magyarországra vonatkoznak, továbbá a Magyarországra vonatkozó kéziratok s oklevelek felkutatására s eredetiben vagy másolatban való megszerzésére.” Ez a szakasz tulajdonképpen csak megismétli az 1889. évi múzeumi szervezeti és szolgálati szabályzat 3. §-ának a „Széchényi orsz. könyvtár” feladatkörét meg-

20. Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum 1913—1923. évi állapotáról és működéséről. Budapest, 1926. 38. 1. OSZK raktári jelzet: 77. 429. A kinyomtatott szabályzat kefelevonata az OSZK-ban 198.149 raktári jelzeten található.

21. OSZK Irattár: 212/1889. kt. sz. ügyirat. A jóváhagyásra vonatkozó rendelkezés az irattárban nem található, a könyvtár további működésére vonatkozó adatokból azonban kétségtelenül megállapítható, hogy ez az ügyrend életbelépett, illetve a könyvtár működésében gyakorlatilag alkalmazásra került.

állapító rendelkezését, csupán az egyes feladatok sorrendjét változtatván meg, mint arra már korábban is — a múzeumi szervezeti és szolgálati szabályzat rendelkezéseinek tárgyalása során — rámutattunk.

A következő, 2. § a könyvtár állományáról rendelkezik: „A könyvtár állagát képezi:

- a) Könyvtár
- b) Kézirattár
- c) Levéltár
- d) Hírlaptár”

Ez a felosztás megfelel a szervezeti és szolgálati szabályzat 4. §-ában foglalt szervezeti tagolódásnak.

Az ügyrend 2. §-ának tömör felsorolását kiegészíti a 3. §, mely szerint:

„1. A könyvtár külön kezelés alatti kiegészítő s gyűjteményes részét képezik: a) a régi magyar nyomtatványok 1711-ig bezárólag, b) az ősnymtatványok 1500-ig bezárólag, c) az iskolai értesítők, d) az apró nyomtatványok, e) halotti jelentések s a nyomtatványokra vonatkozó szakkönyvtár.

2. A kézirattárban a kéziratok, könyvtáblák, a ritkább nyomtatványok [és]²² fényképmásolatai, a fényképek matrizzái, s a kéziratokra vonatkozó szakkönyvtár.

3. A levéltárban a családok által letéteményezett levéltárak, a céh levelek, a pecsétmásolatok, a diplomatica, heraldica, sphragistica és palaeographiára vonatkozó szakkönyvtár.”

E rendelkezés szerint tehát gondoskodni kellett az egyes tárakban megfelelő segédkönyvtár („szakkönyvtár”) létesítéséről, mely az illető tár állományának kiegészítő részét képezte. Feltűnő, hogy a Hírlaptár segédkönyvtáráról ez a rendelkezés nem szól.

Az „Általános rész” 4. §-ában intézkedett az ügyrend azokról a naplókról, katalógusokról, jegyzőkönyvekről, lajstromokról, kimutatásokról, statisztikai és egyéb nyomtatványokról stb., amelyeket az egyes szervezeti egységekben felállítani, vezetni, illetve használni kellett. Ezeknek vezetését, kezelését és használatát az ügyrend részletesen a „Munka beosztás és kezelés” című IV. fejezetben szabályozta, szervezeti egységek szerint külön-külön (37—56. §§.).

Az Általános részben volt szabályozva a könyvtári alkalmazottak hivatalos munkaideje (6—7. §§.); e szerint a hivatalos órák a könyvtár minden osztályában hétköznapokon reggeli 9 órától délután 1 óráig tartottak — „a mutatkozó szükséghez képest azon túl is” — mondja ki azonban az ügyrend 6. §-a, megegyezően az 1889. évi szervezeti és szolgálati szabályzat 5. §-ával. Ez eltérést jelentett az 1866. évi „Olvasóteremi Szabályzat” rendelkezésétől, amely szerint az olvasóterem hétköznapokon 9 órától délután 2 óráig volt nyitva. A hivatalos órák tartama alatt a könyvtár minden tisztviselője, szolgálója és ideiglenes alkalmazottja köteles volt a könyvtár helyiségében „jelen lenni”, de megengedte az ügyrend azt (7. §.), hogy „amennyiben a közszolgálat hátránya nélkül történhetik, a tisztviselők 12—1 óráig saját tudományszakuk művelésével foglalkozhatnak.” Ez a kedvezmény nyilvánvalóan a könyvtár tudományos színvonalának emelését szolgálta.

22. A [ ]-be tett „és” utólagos téves beszúrás (lásd a 212/1889 kt. sz. ügyiratban található első fogalmazványt), melynek folytán a szöveg következtelenné, sőt zavarossá vált.

A továbbiakban az Általános rész a tisztviselők negyedévi jelentéseire, a raktárak kezelésére, illetve biztonságára, a katalógusok, szakrepertóriumok, indexek használatára, s végül a szabadságolások rendjére vonatkozó rendelkezéseket tartalmazott (8—13. §§).

Az ügyrend II. fejezete „Igazgatás” címszó alatt, összesen két szakaszban (14—15. §§) a könyvtár felelős vezetőjének, az „őr”-nek a feladatait szabályozta sokkal kevesebb részletességgel, mint az 1889. évi szervezeti és szolgálati szabályzat idevonatkozó (20—34. §§) rendelkezései.

„A könyvtár használata” című III. fejezet két alcímre tagolva tartalmazta *A*) a helybenolvasásra és *B*) a külső kölcsönzésre vonatkozó szabályokat; ez utóbbi részben jóformán csak megismételve a szervezeti és szolgálati szabályzat (48. §) rendelkezéseit. A helybenolvasásra vonatkozó szabályok dokumentum-fajtként voltak csoportosítva, tehát külön-külön *a*) a nyomtatványok, *b*) a kéziratok, *c*) az okiratok és *d*) a hírlapok használatára vonatkozó rendelkezések.

Valamennyi dokumentum-fajta tekintetében korlátozta az ügyrend az egyes olvasók részére egy alkalommal kiadható mennyiséget (17. §). A kéziratok és okiratok használatát az ügyrend ezenfelül tartalmi szempontokból is korlátozta. „Oly kéziratok azonban, melyek élő személyekre vagy a közelmúlt történelmi eseményeire vonatkoznak, s azok felhasználását tudományos szempontok nem igazolják, ki nem adhatók” (19. §). Az okiratokra vonatkozóan pedig: „... újabb, 1840. éven inneni levéltári anyag használhatóságához azonban a múzeumi igazgató írásbeli engedélyre szükség” (25. §). A Kézirtattár és a Levéltár anyaga csak tudományos kutatás céljára és a levéltári anyag csak az erre kijelölt dolgozóteremben volt kiadható (17., 19., 26. §§). Ugyanilyen feltételhez volt kötve a hírlapok használata is (28. §). A kötetlen hírlap-évfolyamok azonban egyáltalán nem voltak kiadhatók, egyes számok pedig csak kivételesen, a könyvtárőr engedélyével (29. §).

A külső kölcsönzések szabályozásánál — mint arról már szó volt — az Ügyrend tulajdonképpen csak megismételte a szervezeti és szolgálati szabályzat rendelkezéseit. Mégis, azokon túlmenően szigorúan tiltotta a segédkönyvtárak anyagának kölcsönzését (33. §), és csak kivételesen — a múzeum igazgatójának engedélyével — tette lehetővé a hírlapok kölcsönzését, hivatkozva arra, hogy azok általában egyedi példányok (35. §).

Legterjedelmesebb része az 1889. évi ügyrendnek a „Munka beosztás és kezelés” című IV. fejezet (37—56. §§). Ez a fejezet szervezeti egységenként szabályozta a beosztott tisztviselők és egyéb alkalmazottak munkakörét, elvégzendő feladatait.

A 37. § szerint: „A nyomtatványok osztályában [a 2. § szóhasználata szerint: Könyvtár!] állandóan foglalkozik 3 segédőr, 1 gyakornok, 1 laboráns [tulajdonképpen: gondnok!] és a szükséghez képest ideiglenesen alkalmazott s váltakozó számú napidíjas a következő munkakörrel:

a) Egy segédőr vezeti a címtározást, szerkeszti a szakrepertóriumokat a fennálló rendszer alapján, kezeli a kötésre kiadott könyvek naplóját . . . ; végrehajtja a szakok revízióját egy szolga vagy írnök segédkezése mellett az arra kijelölt nyári szünidő alatt, jegyzéket készít a revidált szak hiányairól, a hiányokat lehetőleg felderíti, s a foganatosított revízióról a könyvtárőrnek jelentést tesz; felügyel a könyvtár egész állományára és a nyomtatványok bibliographiai segéd- és szakkönyvtárára.

b) Egy segédőr vezeti a könyvek megrendelési naplóját, eszközli a könyvtárőr által kismzelt művek megrendelését, figyelemmel kíséri a magyar irodalom terén megjelent munkákat, a be nem küldött kötelezpéldányok felől jelentést tesz a könyvtárőrnek, végzi a

reklamációkat, a kutatók útbaigazítására és segélyezésére van; segédkezik a címtározásban, a repertorizálásban s eszközli a kiszabott határidő alatt a szakok revízióját . . . ; s végrehajtja a megállapított elv szerint a folyóiratok elkülönzését vagyis minden encyclopaedicus tartalmú folyóiratot, mely legalább kéthetenként vagy még nagyobb időközökben, de füzetes alakban — valamint minden tudományos becsű szakfolyóiratot, mely füzetekben, de bármely időközben jelenik meg, a könyvtárba, a többit ellenben a hírlaptárba sorozza.

c) Egy segédőr felügyel az olvasóteremben, vezeti a szerzeményi naplót, . . . A szerzeményi naplóba elkönyvelt nyomtatványokat azonnal megbélyegeztetni tartozik a magyar nemzeti múzeum könyvtári bélyegével. A szerzeményi naplóba bevezetett és megbélyegzett olyan munkákat, melyek füzetekben vagy kötetekben jelennek meg s nem egyszerre küldetnek be, mindaddig az olvasóterem elzárt üveg szekrényében őrzi, míg teljesékké nem váltak. Felügyel a látogatási naplókönyvre, . . . Szerkeszti a havi, negyed- és egész évi forgalmi statisztikát a szerzemények száma, értéke, az olvasók száma és az anyag számának használatáról. Intézkedik az olvasóterem tisztán tartása iránt, főfelügyeletet visz az olvasóteremben megkívántató rend és csend felett, őrködik a Szolg.Szab. 49. §-a alatt elősorolt 1—14 pontjainak [az olvasótermi szabályok] szigorú megtartása felett s minden ezen pontokkal ellenkező tényeket a könyvtárörnek azonnal bejelent.

d) A könyvtári gyakornok kezeli a kölcsönzési naplót . . . ; nyilvántartja a kikölcsönzési térítvényeket, kezeli a könyvtár hivatalos ügyiratait, azokat folyószámmal ellátja, s ennek megfelelőleg vezeti az ügyiratok mutató könyvét, készíti és folytatólagosan vezeti a kettős és a csonka példányok jegyzékét; a kívánalmi naplóba jegyzett munkákat a könyvtárörnek bejelenti, a megszerzendőket megrendeli, . . . a kölcsönzések határidejére ügyel, a kölcsönzőket a lejárt határidő után a visszaadásra havonként egyszer figyelmezteti, s általában a Szolg.Szab. 48. §-ában előírtak érvényesítését nyilvántartja; s végre segédkezik a címtározás és szakrepertóriumok készítésénél, hogy a könyvtár rendezési terveinek ágazatait elméletileg és gyakorlatilag elsajátítsa.”

Talán nem felesleges a 37. § rendelkezései közül külön is kiemelni a Nyomtatványok Tára és a Hírlaptár gyűjtőkörének elhatárolását szabályozó részt [a b) pont végén]. E szerint a Hírlaptárba csak a hírlap jellegű periodikák és a nem tudományos jellegű szakfolyóiratok, valamint a két hétnél rövidebb időközben megjelenő enciklopédikus tartalmú folyóiratok tartoztak; minden egyéb periodikumot a „könyvtárba” vagyis a Nyomtatványok Tárába kellett sorolni.

Az 1889. évi könyvtári ügyrendnek a nyomtatványok osztályában [ez volt akkor — 3 segédőrrel és 1 gyakornokkal — a könyvtár legnagyobb létszámú osztálya] végzendő munkákra vonatkozó, s az előbbieken majdnem teljes egészében ismertetett 37. §-a képet ad arról, hogy milyen módszeres alaposággal szabályozta ez az ügyrend a könyvtári munka rendjét. Ezzel kapcsolatosan meg kell állapítani, hogy az ügyrend felépítésének elve, mely szerint a könyvtári feladatok részletes meghatározása és az egyes munkafolyamatok leírása mellett az egyes dolgozók munkakörét, a munkakörök felosztásának rendjét is tartalmazza, a könyvtári munka megszervezésének ma is érvényes, korszerű alapelve.²³

Ez az alapelv érvényesül az ügyrendnek valamennyi könyvtári szervezeti egység munkáját szabályozó rendelkezéseiben, amelyeket a következőkben már csak kivonatossan ismertetünk.

A kéziratári munkával a 38—41. §-ig terjedő rész foglalkozik. A Kéziratár kezelésével egy segédőr volt megbízva (38. §). Részletesen szabályozta az ügyrend

23. Oberschelp, R—Schlemrieck, M.: Organisation in Bibliotheken. Dokumentation, Information (DFW), 20. évf. 1971/72 1. füzet; ism. Könyvtári és Dokumentációs Szakirodalom (OSZK—KMK), 1972. évi 2. szám 57—59. 1.

a kéziratok beszerzését, feldolgozását, elhelyezését és nyilvántartását (39—41. §§), ami mind a Kézirattár kezelésével megbízott egyetlen segédőr feladata volt.

„A levéltár kezelésével megbízott levéltárnok egy gyakornok és egy ideiglenesen alkalmazott napidíjas segédkezése mellett” végezte a levéltári teendőket (42. §). Az ügyrend részletes utasításokat tartalmazott a levéltári anyag tekintetében is a szerzeményezés, feldolgozás, rendezés, elhelyezés, nyilvántartás és a használat módozataira vonatkozólag (43—50. §§).

A hírlaptári munkát az ügyrend 51—56. §-ai szabályozták. Az 51. § részletesen meghatározta „a könyvtár hírlapi osztályába beosztott hírlapi könyvtárőr” feladatait, aki munkáját „egy könyvtári gyakornok segédkezése mellett” végezte.

Az 52. § a hírlaptár raktározási rendszeréről intézkedett: „A hírlaptár felállítása és elhelyezése, tekintet nélkül az alakra, betűrendben és elkülönítve nyelvek szerint történik, még pedig: magyar, német, szláv és román nyelvek szerint.” A további rendelkezések — 53—56. §§ — egyes hírlaptári munkafolyamatok leírását tartalmazták.

Az ügyrend V. fejezete a „laboráns” és a szolgák munkakörét szabályozta (57—61. §§), a Szervezeti és Szolgálati Szabályzat erre vonatkozó rendelkezései (Szerv. Szab. 62—70. §§) alapján; azoknál nem is bővebben, inkább csak megismételve az egész múzeumra vonatkozó ottani szabályozást. A könyvtárba beosztott „laboráns” az ügyrend 57—58. §-aiból kitűnően a gondnoki feladatokat végezte.

Az „Ideiglenes alkalmazottak”-ról szóló VI. fejezet — 62—63. §§ — az olvasótermi felvigyázó és a ruhatáros munkakörét szabályozta. Mindkét rendelkezését érdemes szóról-szóra ideiktatni.

„Az olvasóteremben alkalmazott felvigyázó 9-től 1 óráig az olvasóteremben tartózkodván kötelessége éber szemmel kísérni az olvasókat s vigyázni arra, hogy az olvasásra kiadott munkákat az olvasók visszaadják, be ne piszkolják, meg ne csonkítsák vagy el ne idegenítsék, ha ilymit észlel, azt azonnal tartozik bejelenteni az olvasóteremben foglalkozó tisztviselőnek.” (62. §)

„A ruhatár felügyeletével megbízott ruhatáros 9-től 1 óráig kiszolgálja az olvasóközöniséget — amely idő alatt helyét, a könyvtári folyosón berendezett ruhatárat elhagynia tilos — oly formán, hogy az olvasóterembe senkit főveggel és felöltővel, csomaggal, bot- és esernyővel, könyvekkel be nem bocsát (Szolg. Szab. 49. §. 11. pont) s a most említett tárgyakat a ruhatárban elhelyezvén, a tulajdonosnak egy kérélapot s egy számmal ellátott bárcát ad át, amelynek száma megfelel azon hely számának, ahová az illető tárgyai elhelyeztettek. A ruhatárban letett tárgyakat a ruhatáros csak a bárcának és az olvasóteremben lebélyegzett kérélapnak visszaadása mellett adja ki az illetőnek.” (63. §).

IV. Az 1909. évi múzeumi szervezeti és szolgálati szabályzat-tervezet

Az előbbieken ismertetett 1889. évi könyvtári ügyrend, ami az ugyanazon évben kiadott múzeumi szervezeti és szolgálati szabályzat alapján készült, évtizedekre szólóan meghatározta a Széchényi Könyvtár működésének szabályait. Az 1898-ban kiadott újabb múzeumi szervezeti és szolgálati szabályzat — mint arra már rámutattunk — majdnem szó szerinti megismétlése volt az 1889. évi szabályzatnak s így annak folytán új ügyrendet nem kellett készíteni. Az új szervezeti és szolgálati szabályzat életbelépte után a könyvtár működésében indokoltnak vagy szükségesnek vélt változtatásokat a könyvtár illetve a múzeum vezetői vagy a miniszter megfelelő külön intézkedések, rendelkezések kiadása

útján hajtották végre. Az időközben történt nagyobb jelentőségű, ügyrendi jellegű változások azután belekerültek abba a korábban már említett 1909. évi szabályzat-tervezetbe, ami ugyan formailag nem lépett életbe, mivel azonban a gyakorlatban már jórészt megvalósult intézkedéseket tartalmazott, a múzeum és benne a könyvtár működésére vonatkozó utolsó összefoglaló jellegű szabályozásnak tekinthető az első világháború végéig terjedő időszakban.

Ilyen jelentős intézkedés volt például az ötévenkénti általános állomány-revizió elrendelése, amit a könyvtár első ízben az 1900. évben hajtott végre;²⁴ továbbá az olvasóterem nyitvatartási idejének meghosszabbítása 9-től délután 4 óráig, 1904 októberétől kezdődően.²⁵ Mindkét kérdést részletesen szabályozta azután az 1909. évi múzeumi szervezeti és szolgálati szabályzat tervezete.

Ez a tervezet nyilvánvalóan ismét a korábbi szabályzat alapulvételével készült; számos rendelkezése szóról szóra egyezik az 1898. évi szabályzat szövegével, bár szerkezetében attól — ha csak kis mértékben is — eltér.

Az 1909. évi szabályzat-tervezetnek a Széchényi Könyvtárat érintő figyelemre méltó új, vagy részben új rendelkezései a következők voltak.

A könyvtár elnevezése az új szabályzatban: „Országos Széchényi könyvtár” — ebben a szórendben és a családnév két *é* betűvel; ebben a tekintetben a korábbi szabályzatok gyakorlata ingadozó és következetlen volt.

A SZÉCHÉNYI család által javaslatba hozott három könyvtári alkalmazottat — a nyomtatványi osztály egyik örét, egyik segédörét és egyik szolgáját — a vallás- és közoktatásügyi miniszter „a múzeumi igazgató előterjesztése alapján” nevezi ki; így rendelkezett a tervezet 9. §-a. A korábbi szabályzatban a múzeumi igazgató előterjesztéséről nem volt szó, bár ez eléggé természetesnek tűnik.

A könyvtár feladatát az új szabályzat 49. §-a a következőképpen állapította meg:

„Az Országos Széchényi Könyvtár hivatása Magyarországon megjelent minden nyomtatványnak, valamint ama külföldi nyomtatványoknak felkutatása és gyűjtése, melyek Magyarországra bármi tekintetben is vonatkoznak; célja továbbá hasonló természetű kéziratok, oklevelek és egyéb irományok felkutatása és eredetiben vagy hű másolatban való megszerzése. A könyvtár feladata mindez anyagot a kutatás számára használható állapotba helyezni s e célból a szükséges általános tudományos segédkönyveket is megszerezni. — A könyvtár örök letéteménykép az illető család tulajdonjogának fenntartásával családi levéltárakat is elfogad megőrzés, kezelés és tudományos felhasználás céljából.”

Segédkönyvtári anyag gyűjtésére vonatkozó rendelkezéseket korábban csak az 1889. évi könyvtári ügyrend már ismertetett szakaszai tartalmaztak; a múzeumi szervezeti és szolgálati szabályzatok közül először az 1909. évi szabályzat

24. *Magyar Könyvszemle* 1901. évf. „A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára az 1900. évben.” „A könyvtár nyomtatványi osztályának első általános revízióját szükségessé tette az a körülmény, hogy az 1875-ben befejezett nagy rendezés óta revízió csak egyes szakokban történt, pedig évtizedek alatt s a nagy forgalom következtében szinte elkerülhetetlen, hogy valamely szakba tartozó könyvek más szakba ne kerültek vagy el ne tévedtek légyen; s így hiányzókul tűntek fel oly könyvek, melyek megvannak, de tévedés következtében, jelzetük hasonlósága miatt, más szakba osztattak. Hogy állagunkat bizonyosan tudjuk, hiányainkat konstatáljuk, hogy az évtizedek alatt bekövetkezett beosztási hibákat kiküszöböljük, kénytelenek voltunk az egész állományt átvizsgálni; s ezt a nagy műveletet öt évenként ismételnünk fogjuk, mikor is az első ízben szerzett gyakorlati tapasztalatok a munkálatot nagyban meg fogják könnyíteni.”

25. *Magyar Könyvszemle* 1905. évf. „A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára az 1904. évben.”

foglalkozik ezzel a kérdéssel, és pedig a tudományos kutatás érdekeire való hivatkozással.

Változást jelentett a korábbi szabályzathoz képest az, hogy a gyűjtési feladatok felsorolásánál — az 1889. évi ügyrend sorrendjével megegyezően — a nyomtatványok kerültek az első helyre; és figyelemre méltó az a tény, hogy az új szabályzat szövegében a nyomtatványok gyűjtésénél elmaradt a kötelespéldány törvényre, az 1897. évi XLI. tc-re való hivatkozás. Ez talán azt a célt szolgálta volna, hogy hangsúlyt kapjon a hazai nyomtatványok gyűjtésénél a teljességre való törekvés, függetlenül attól, hogy milyen mértékben érvényesül a gyakorlatban a kötelespéldányok beszolgáltatását elrendelő törvény.

A hírlapkönyvtár elnevezése az új szabályzatban: „hírlaptár” (50. §). A korábbi gyakorlat e tekintetben is ingadozó volt.

Külön szakasz (52. §) szabályozta az új szabályzatban az örökletetemeny-képpen átvett családi levéltárak kezelését és használatát.²⁶

Részletesen szabályozta az új szabályzat az állományrevízió kérdését.

Az 53. §. szerint: „A könyvtári anyag általános revíziója, mely elsősorban a nyomtatványi osztályra terjed ki, ötévenként megy végbe. A revízió tartama alatt a könyvtár használata korlátozva van. Ez általános revízió és az erre a célra felfogadandó kisegítő személyzet költségei az állami költségvetésben nyerne fekezetet. — Részleges revíziókról a mutatkozó szükséghez képest az osztályvezető gondoskodik. Revízió idején az illető könyvtári szak a közönség által nem használható. — Úgy az általános, mint a részleges revízió eredményéről az osztályvezető az igazgatónak jelentést tesz.”

A kéthavi — július és augusztus — nyári szünet az új szabályzat szerint is a revízióra és a tisztogatásra szolgált (55. §. 1.), s ebből következik, hogy nemcsak a részleges revíziókat, hanem az ötévenkénti általános nagy revíziót is lehetőleg a nyári szünetidőben kellett elvégezni. Igen fontos volt az új szabályzatnak az a rendelkezése, hogy az általános állományrevízió költségeiről az állami költségvetésben külön kellett gondoskodni; ezek a kiadások tehát nem terhelték a könyvtárnak, illetve a nemzeti múzeumnak — egyébként ugyancsak az állami költségvetésbe felvett — rendes évi költségvetését.²⁷

Az 1909. évi szabályzatnak a könyvtári állomány kölcsönzésére vonatkozó rendelkezései szóról szóra azonosak a korábbiakkal. Nagyjában megegyeznek az előző szabályozással az olvasóterem használatára vonatkozó előírások is. Itt azonban mégis voltak bizonyos változtatások a korábbi rendelkezésekhez képest.

Ezek között talán a legjelentősebb volt az olvasóterem nyitvatartási idejének meghosszabbítása. Az új szabályozás szerint az olvasóterem hétköznapokon általában 9-től 4 óráig, s csak szombaton volt 9-től 1-ig nyitva (55. §. 1.), szemben a korábbi szabályozás minden hétköznapon egyformán 9-től 1-ig tartó nyitvatartási idejével. Ezt a nyitvatartási rendet egyébként a könyvtár — mint azt korábban említettük — már 1904 októberében bevezette.

A tudományos kutatómunka elősegítését szolgálta az új szabályzatnak az az intézkedése, mely szerint a tudományos kutatók, ha óhajukat a könyvtár

26. Ezt a kérdést később — 1914-ben — egy külön miniszteri rendelet szabályozta: Szabályzat a családi levéltáraknak a M. N. M.-ban való letéteményezésére és kezelésére; 78.077/1914 Vkm. sz. r. Hiv. Közlöny 1914:26, szám.

27. Az OSZK általános állományrevíziójának külön költségeire az 1900., az 1905. és az 1911. évi állami költségvetésben 2000—2000 Korona volt előirányozva. Lásd: Indokolás a Vkm. 1911. évi költségvetéséhez, 140. lap.

vezetőjénél előre bejelentették, délelőtt 9 és délután 1 óra között a könyvtárat a két nyári hónapban is használhatták (55. §. 1.).

Megismételte az 1909. évi szabályzat a korábbi szabályzatnak azt a rendelkezését, mely lehetővé tette a tudományos kutatók számára, hogy az olvasóterem nyitvatartási ideje alatt a könyvtárt „tudományos bűvárlat céljából” az erre a célra kijelölt külön dolgozóteremben használják (1898. évi Szab. 54. §. 14. 2. bek. — 1909. évi Szab. 55. §. 18. 2. bek.). Új viszont az 1909. évi szabályzatnak ezzel kapcsolatos az a rendelkezése, hogy: „Kéziratok, oklevelek, ritkaságok csakis ezen külön dolgozó helyiségben használhatók” (55. §. 18. 2. bek.). Ilyen megszorítást korábban csak a levéltári anyag tekintetében tartalmazott az 1889. évi könyvtári ügyrend 26. §-a. Olyan intézkedés volt ez, amely egyaránt szolgálta a könyvtári anyag védelmét és a tudományos kutatás érdekeit.

Új rendelkezés volt az 1909. évi szabályzatban az is, hogy: „A könyvtár olvasótermében regények, szépirodalmi művek csak igazolt tanulmányozás céljaira adhatnak ki” (55. §. 10.). Ez okszerűen következik a könyvtárnak a 49. §-ban meghatározott feladatából, mely szerint a könyvtárnak a kutatás számára kell anyagát használhatóvá tennie. Hangsúlyozni kívánta ez a szabályzat azt, hogy a Széchenyi Könyvtár nem szórakoztatási célú közművelődési intézmény. Ez egyébként félreérthetetlenül kitűnt már az 1866. évi olvasótermi szabályzathól is (3. §.), mint arra e szabályzat ismertetése során is rámutattunk.

Az olvasóterem meghosszabbított nyitvatartási idejével függött össze az 1909. évi szabályzat 56. §-ának következő rendelkezése:

„A könyvtár tisztviselőinek egyike váltakozó sorrendben du. 1 órától 4 óráig felügyeletet tart s a rendre és a könyvtári kiszolgálás pontosságára felügyel. A délutáni felügyeletet teljesítő tisztviselő a délelőtti hivatalos működéstől fölmentetik. — A délután 4 óráig tartó könyvtárnyitás idejében a könyvtári szolgaszemélyzet délelőtt 8 órától délután 4 óráig, egy órai távozási idő engedélyezésével, a könyvtárban jelen lenni tartozik. A meghosszabbított munkaidőért anyagi kárpótlásban részesül, melyről az állami költségvetés gondoskodik.”

Erre az új rendelkezésre azért volt szükség, mert az új szabályzat a könyvtár nyitvatartási idejét a korábbi szabályzat rendelkezéséhez képest — az időközben már bevezetett új nyitvatartási rendnek megfelelően — meghosszabbította, viszont a hivatali idő tekintetében továbbra is a régi szabályozás maradt érvényben, mely szerint a hivatalos órák hétköznaponként reggel 9 órától délután 1 óráig tartottak.

Már utaltunk rá, hogy az 1909. évi szervezeti és szolgálati szabályzat a könyvtári nyitvatartási idő tekintetében tulajdonképpen csak legalizálni kívánta az évek óta fennálló tényleges helyzetet, hiszen a meghosszabbított nyitvatartási időt a könyvtár már 1904. októberében bevezette. Ennek megfelelően a szolgaszemélyzetnek a szabályzatban említett anyagi kárpótlása is már korábban megtörtént. Első ízben az 1905. évi állami költségvetési előirányzat gondoskodott erről.²⁸

28. Ez a költségvetési előirányzat egyébként sosem vált törvénnyé, mert 1905-ben nem volt törvényes állami költségvetés. A ténylegesen teljesített kiadások és befolyt bevételek elszámolásáról az 1906: II. tc. intézkedett. A költségvetési javaslatban „a Széchenyi Országos Könyvtár használati idejének meghosszabbításával járó felügyelet költségeire” ... 3000 Korona volt előirányozva. A miniszteri indoklásból: „E meghosszabbított nyitási idő alatt a tisztviselők váltakozó sorrendben, minden anyagi kárpótlás nélkül ajánlották fel szolgálatukat, ellenben a terhes és három órával meghosszabbított időre kiterjedő

Az 1909. évi szervezeti és szolgálati szabályzatnak, helyesebben szabályzat-tervezetnek a csere és másodpéldányok kezelésére vonatkozó rendelkezései (VIII. fejezet), valamint a múzeumi segédszemélyzet munkáját szabályozó rendelkezések (IX. fejezet) szinte szóról szóra megegyeznek a korábbi szabályzat rendelkezéseivel.

Teljesen új viszont ebben a tervezetben az, hogy egy külön fejezetben (X. Fegyelmi szabályzat) magában foglalta a múzeumi alkalmazottakra vonatkozó részletes fegyelmi szabályokat. Már említettük, hogy a múzeumi alkalmazottak fegyelmi szabályzatáról mind az 1889. évi, mind pedig az 1898. évi szervezeti és szolgálati szabályzat említést tett, maga a szabályozás azonban végül is mind a két korábbi szabályzathoz kiharadt.

A Könyvtár szervezetére vagy működésére vonatkozó átfogó jellegű szabályozás — mint azt már említettük — az 1909. évi tervezet elkészítése után sem történt az első világháború végéig terjedő időszakban. Az 1914-ben kitört világháború éveiben már nyilvánvalóan nem is lett volna értelme ilyen szervezeti vagy ügyrendi szabályzat kibocsátásának. Viszont éppen a háborús viszonyok új feladatokat is állítottak a Könyvtár elé. A világháború eseményei s az ezek által előidézett rengeteg irodalmi termelés szükségessé tették, hogy a Könyvtár — amint az a hivatalos jelentésben olvasható — „kezdettől igyekezzék a világháború irodalmának s az azzal kapcsolatos magán- és hivatalos jellegű apró nyomtatványoknak a lehető teljességben birtokába jutni.” Ezért jött létre a Könyvtár Háborús Gyűjteménye, ami az első két évben célszerűségi okokból a Levéltár kezelésében volt, majd 1916-ban a Könyvtár önálló osztályává lett.²⁹

Ebben az időben — 1916-ban létesült a Könyvtárban ideiglenesen egy Folklore-gyűjtemény is; és végül már a világháború alatt megkezdődtek egy önálló Zenei Osztály felállításának előkészítő munkálatai.³⁰ Ennek megvalósítása azonban már a háború utáni évekre maradt.

Statuten für die Organisation, Geschäftsordnung und den Leserdienst von dem ungarisch-österreichischen Ausgleichsgesetz bis zum Ende des ersten Weltkrieges. 1867—1918

L. FARKAS

Der auch heute gebrauchte grosse Lesesaal der Széchényi Bibliothek für 80 Personen wurde dem Publikum am 4. Juni 1866 übergeben. Die Gebrauchsstatuten für den Lesesaal wurden einige Tage vor der Eröffnung angefertigt und ein Exemplar davon wurde im Lesesaal ausgehängt. In diesem kurzen — aus zwölf Paragraphen bestehenden Statut — waren die

---

kiszolgálás költségei . . . 300 nyitási napot véve alapul egy éven át 1905. — K.-ra rúgnak. Ezenkívül az olvasóteremben gyakorlandó felügyelet céljaira szükséges egy szakképzett díjnoknak napi 3,— K. díjazás mellett való alkalmazása; ennek díjazása tehát egy évre 1095,— K-ba kerül, minélfogva a két szükséglet együtt 3000,— K-t tesz ki.”

29. *Jelentés a M. N. M. 1913—23. évi állapotáról és működéséről.* 42—43. l. — — HOLUB József: *Az OSZK háborús gyűjteménye.* = *Magyar Könyvszemle.* 1915. 99—101. l.

30. *Jelentés a M. N. M. 1913—23. évi állapotáról és működéséről.* 45—46. l.

Regeln für den Gebrauch und für die Ordnung des Lesesaales sehr prägnant, doch klar und gründlich abgefasst. Laut dieser Vorschrift ist im Lesesaal kein Lesen als Zerstreung gestattet. Sie enthält ganz ernste Massnahmen zum Schutz des bestandes der Bibliothek und auch zur Sicherung der ungestörten Forschung.

Die Vorschrift spricht nicht von der Ausleihe der Bücher. Aus den Schriften gleichen Alters sind folgende Gebräuche festzustellen. Die Bibliothek lieth Bücher zum Mitnehmen nur den Universitätsprofessoren und den Mitgliedern der Wissenschaftlichen Akademie aus, in die Provinz verlieh sie nur an Bibliotheken und Schulen, ins Ausland waren die Bücher nur an grössere öffentliche Bibliotheken ausleihbar. Unika, Raritäten, Handschriften und Urkunden hat die Bibliothek an Private garnicht ausgeliehen. Auch die Ausleihe der kurrenten Periodika war verboten.

Die erste ausführliche Regelung der Organisation und des Betriebes der Bibliothek wurde im Jahre 1889 angefertigt innerhalb der Organisations- und Betriebsstatuten des Ungarischen Nationalmuseums, begutachtet vom Minister für Religion- und Unterrichtswesen. Die Széchényi Bibliothek war ja eine Abteilung des Ungarischen Nationalmuseums. Dieses Statut bestimmte genau die Aufgaben und die Gliederung der Organisation der Bibliothek Széchényi, legte die Regeln für die Anstellungen und Dienstverhältnisse, ferner für die Bezüge des Bibliothekpersonals fest und regelte auch die Frage der bei der Anstellung erwünschten Ausbildungs-Erfordernisse. Sie enthielt auch ausführliche Vorschriften für den Brauch des Lesesaales und für die Ausleihe. Diese Vorschriften des Statuts bilden eine beinahe selbstständige Dienstordnung des Lesesaales, und sind so präzis, mit so viel Umsicht formuliert, dass sie — mutatis mutandis — auch heute bestehen könnten. Von grundsätzlicher Bedeutung war jene Vorschrift des Statuts, welche, den Gebrauch für unentgeltlich erklärte.

Das ausführliche Ordnen der Arbeit innerhalb der Bibliothek wurde von dem Organisations- und Dienststatut in den Bereich einer von der Bibliothek selbst angefertigten, aber vom Minister begutachteten separaten Geschäftsordnung gewiesen. Auf Grund dessen wurde noch im selben Jahre — 1889 — die erste ausführliche Geschäftsordnung der Bibliothek angefertigt.

Dieses Organisations- und Dienststatut des Museums vom Jahre 1889 war bis 1898 gültig, dann erliess der Minister für Religions- und Unterrichtswesen eine neue Organisations- und Dienstordnung des Museums, das aber für die Bibliothek im Vergleich mit dem vorigen Statut keine bedeutende Änderungen enthielt. Gerade darum wurde auch keine neue Geschäftsordnung auf Grunde des neuen Statuts angefertigt.

Dieses im Jahre 1898 herausgegebenes Organisations- und Dienststatut blieb ganz bis zum Ende des jetzt besprochenen Zeitraumes gültig. Im Jahre 1909 wurde zwar ein neuer Statutentwurf angefertigt, doch wurde diese nicht begutachtet, blieb also nur ein Entwurf, wurde nie bekräftigt.

Dieser Statutentwurf enthielt auch ausführliche Vorschriften über die fünfjährlich durchzuführende allgemeine Bestandrevision. Diese wird von der Bibliothek — auf Grund einer ministerialen Verordnung — schon seit dem Jahre 1900 regelrecht abgehalten. Die Öffnungszeit des Lesesaales wurde neu geregelt bzw. verlängert von diesem Entwurf, die Bibliothek hat diese neue Öffnungszeit eigentlich schon früher — seit dem Jahre 1904 — eingeführt. Bezüglich des Gebrauches des Lesesaals erklärt dieser Statutentwurf — gleich dem Lesesaalstatut vom Jahre 1866 — wieder deutlich, dass im Lesesaal der Bibliothek Romane und schönliterarische Werke nur zum nachgewiesenen Studium ausgehändigt werden können.

Am Ende der besprochenen Periode zur Zeit des Ersten Weltkrieges im Jahre 1914 begann die Bibliothek mit einer separaten Sammlung der Dokumente und Materialien des Weltkrieges um die Literatur des Weltkrieges geordnet zusammenzuhalten.

